

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Шологон Лілія Іванівна

СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ
Методичний посібник для студентів
другого курсу Факультету історії, політології і
міжнародних відносин спеціальності “Середня освіта (Історія)”

Івано-Франківськ, 2017

УДК 371.214.114

ББК 74.580.263.1

Методичний посібник по курсу “Спеціальні історичні дисципліни” для студентів другого курсу спеціальності “Середня освіта (Історія)” Факультету історії, політології і міжнародних відносин підготувала доктор історичних наук, доцент кафедри історіографії і джерелознавства Шологон Лілія Іванівна.

Рецензенти:

доктор політичних наук, професор

Дерев’яно Сергій Миронович

кафедра політичних інститутів та процесів

Факультету історії, політології і міжнародних відносин

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

кандидат історичних наук, доцент

Стефанюк Галина Василівна

кафедра історіографії і джерелознавства

Факультету історії, політології і міжнародних відносин

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Факультету історії, політології і
міжнародних відносин Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

© Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ЗМІСТ

<i>Тематика лекційних, семінарських занять та самостійної роботи студентів.....</i>	<i>4</i>
<i>Методичні рекомендації для підготовки семінарських занять.....</i>	<i>6</i>
<i>Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів.....</i>	<i>33</i>
<i>Оцінювання студентів.....</i>	<i>49</i>

Теми лекційних занять

Лекція 1– 2	<i>Спеціальні історичні дисципліни, їх місце та роль в розвитку історичної науки. Палеографія як спеціальна історична дисципліна. Основні етапи розвитку латинського та кириличного письма</i>	4 год.
Лекція 3	<i>Матеріали для письма</i>	2 год.
Лекція 4	<i>Історична хронологія як спеціальна історична дисципліна. Поняття часу і календаря. Типи календарних систем</i>	2 год.
Лекція 5	<i>Метрологія як спеціальна історична дисципліна</i>	2 год.
Лекція 6	<i>Нумізмати́ка як спеціальна історична дисципліна</i>	2 год.
Лекція 7	<i>Геральдика як спеціальна історична дисципліна</i>	2 год.

Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	<i>Кодикологія як спеціальна історична дисципліна</i>	2
2	<i>Система ліку часу в Україні. Методика хронологічних досліджень</i>	2
3	<i>Генеалогія як спеціальна історична дисципліна</i>	2
4	<i>Грошовий обіг на українських землях у IX –XVIII ст.</i>	4
5	<i>Боністика. Грошовий обіг на території України у XIX – на початку XXI ст.</i>	2
6	<i>Фалеристика як спеціальна історична дисципліна</i>	2
7	<i>Сфрагістика як спеціальна історична дисципліна</i>	2
8	<i>Геортологія як спеціальна історична дисципліна</i>	2

Теми, що виносяться на самостійне опрацювання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Епіграфіка як спеціальна історична дисципліна	6
2	Дипломатика як спеціальна історична дисципліна	6
3	Ономастика як спеціальна історична дисципліна	6
4	Музеезнавство як спеціальна історична дисципліна	6
5	Зброєзнавство як спеціальна історична дисципліна	6
6	Іконографія як спеціальна історична дисципліна	6
7	Історична картографія як спеціальна історична дисципліна	6
8	Топоніміка як спеціальна історична дисципліна	6
9	Філателія як спеціальна історична дисципліна	6
10	Вексилологія як спеціальна історична дисципліна	6
	Разом	60

КОДИКОЛОГІЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНА ІСТОРИЧНА ДИСЦИПЛІНА

Основні поняття: палеографія, піктографічне письмо, ідеографічне письмо, фонетичне письмо, глаголиця, кирилиця, палеографія, фонетичне письмо, кирилиця, устав, півустав, скоропис, громадянський шрифт, пергамент, береста, папір, кодикологія, кодекс, книга, скрипторій, фоліант, заставка, кінцівка, ініціал, мініатюра, орнамент, в'язь, старовізантійський орнамент, клазури, пуклі, тератологічний орнамент, нововізантійський орнамент, балканський орнамент, квітковий орнамент, стародрукований орнамент.

Проблеми для обговорення

1. Становлення кодикології як спеціальної історичної дисципліни.
2. Формат рукопису і підготовка тексту. Виготовлення палітурки.
3. Орнаментальні прикраси в середньовічних кириличних рукописних книгах.
4. Період сакрального статусу української рукописної книги (XI – середина XVI ст.).
5. Період десакралізації української рукописної книги (друга половина XVI – XVIII ст.).

Теми рефератів

1. Осередки українського книгописання (X – XVIII ст.).

Література для опрацювання

1. Арістов В.Ю. Коли і як виник Початковий літописний звід // Український історичний журнал. 2015, вип. 2. С. 148–162.

1. Запаско Я.П. Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга. Львів, 1995.
2. Дубровіна Л. Кодикологія і кодикологія української рукописної книги. Київ, 1992.
3. Дубровіна Л. Кодикологія та кодикографія // Спеціальні історичні дисципліни: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2008. С 317–326.
4. Запаско Я.П. Орнаментальне оформлення української рукописної книги. Київ, 1960.
5. Ісаєвич Я.Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Київ, 1960.
6. Графічні книжкові зображення // Історичне джерелознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. Київ: Либідь, 2017. С. 223–230.
7. Солонська Н. Бібліотечна культура та книжкове надбання Київської Русі в контексті церковно-релігійного процесу епохи: історико-географічний зріз // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: збірник наукових праць. Київ, 2005, вип. 12. С. 59–72.
8. Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні. Львів, 2003.
9. Фрис В. Зі спостережень над репертуаром, історією створення і розвитком української рукописної книги XVI – першої половини XVII ст. // Записки НТШ. 1997, т. 233. С. 215–238.

При підготовці семінарського заняття варто особливу увагу звернути на монографію В.Фрис “Історія кириличної рукописної книги в Україні” (окремі її розділи розміщені в електронній бібліотеці університету), оскільки в ній можна знайти чимало інформації як про формування кодикології як спеціальної історичної дисципліни, так і про процес виготовлення та зміст рукописних книг.

При висвітленні першого питання семінарського заняття потрібно дати визначення поняттю “кодикологія”, з'ясувати час коли кодикологія почала формуватися як спеціальна історична дисципліна, розповісти про провідні центри дослідження рукописних книг в Європі загалом та в Україні зокрема, провідних фахівців у цій галузі та їхні дослідження.

Окрім цього при підготовці цього питання з'ясуйте, що розуміють під поняттями “археографічний опис рукописної книги”, за яких умов він здійснюється і які найважливіші відомості дослідник повинен зафіксувати при здійсненні археографічного опису рукописної книги.

При висвітленні другого питання семінарського заняття необхідно розповісти, яким був формат пергаментної та паперової рукописних книг, як працював писар над текстом книги, звернути увагу на технологію виготовлення палітурки та її оздоблення.

При висвітленні третього питання семінарського заняття потрібно дати визначення

поняттю “орнамент”, розповісти про основні його складові, прослідкувати за зміною орнаменталії українських рукописних книг упродовж XI–XVIII ст. При цьому охарактеризувати особливості давньоруського, тератологічного, нововізантійського, балканського, квіткового та стародрукованого орнаментів.

При підготовці четвертого питання семінарського заняття необхідно звернути увагу на особливості створення та зміст українських рукописних впродовж XI – першої половини XVI ст., найважливіші центри книгописання. Охарактеризуйте найбільш цікаві та знакові релігійні та світські рукописи українського походження: Устав Студійський, Чудовський Псалтир, Шестоднів, Реймське Євангеліє, Остромирово Євангеліє, Мстиславове Євангеліє, Юрійське Євангеліє, Галицьке Євангеліє, Ізборник 1073 р., “Слово про закон і благодать”, “Повість временних літ”, Галицько-Волинський літопис, “Життя і мандрівка ігумена Даниїла, Руськія земля ігумена в Святу Землю”, “Слово о полку Ігоревім”. Чи збереглися вони до сьогоднішнього дня? В яких наукових установах знаходяться?

При підготовці п'ятого питання семінарського заняття необхідно звернути увагу на особливості створення та зміст українських рукописних книг впродовж другої половини XVI–XVIII ст., найважливіші центри книгописання. Охарактеризуйте найбільш цікаві та знакові світські та релігійні рукописи українського походження цього періоду: Пересопницьке Євангеліє, Євангелія учительські, Густинський літопис, козацькі літописи, щоденники Якова Марковича, Миколи Ханенка, Пилипа Орлика, рукописні праці Івана Вишенського, Герасима Смотрицького, Граматики Івана Ужєвича, Граматику Михайла Березовського тощо. Чи збереглися вони до сьогоднішнього дня? В яких наукових установах знаходяться? Назвіть причини занепаду книгописання в Україні в другій половині XVIII ст.

СИСТЕМА ЛІКУ ЧАСУ В УКРАЇНІ

МЕТОДИКА ХРОНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основні поняття: історична хронологія, час, доба, тиждень, місяць, рік, ера, березневий, вересневий та ультраберезневий стилі, індікти, візантійська ера, старий стиль, новий стиль, індікти, календи, нони, іди, “рука Дамаскіна”, вруцелето, круг Сонця.

Проблеми для обговорення

1. Давньоруська система рахунку часу.
2. Методика переведення стародавніх дат у джерелах на сучасну систему літочислення:
  - з ери “від створення світу” на еру “від Різдва Христового”;
  - з юліанського календаря (старого стилю) на григоріанський (новий стиль);
  - з березневого, вересневого та ультраберезневого років візантійської ери.
3. Переведення на сучасне літочислення дат, поданих через індікти.
4. “Рука Дамаскіна”. Коло Сонця і вруцелето. Особливості встановлення дат Пасхи.

Теми рефератів

1. Засоби визначення і уточнення дат подій. Використання свідчень про затемнення та інші астрономічні явища, церковні свята.
2. Мусульманський календар і його співвідношення з григоріанським.

Проблемні питання

1. Яким чином можна перевести дати давньоруських літописів на сучасну систему літочислення?
2. Проаналізуйте загальні принципи використання хронологічних таблиць і переведення дат з однієї системи літочислення на іншу.
3. В чому полягає відмінність григоріанського від юліанського стилю?

4. Чим відрізняється лік днів в календарі давніх римлян від сучасної системи? Що собою являють поняття “календи”, “нони”, “іди”?

Завдання для самостійної роботи

1. Перевести давньоруську дату на сучасне літочислення:

1–3) листопад 8748 року   16– 18) 4 квітня 6858 року

4–6) січень 6709 року   19–21) вересень 7123 року

7–9) грудень 6828 року   22–24) 6964 рік

10–12) 7024 рік   25–26) 6724 рік

13–15) листопад 7111 року   27–28) березень 7086 року

2. Перевести дату, подану по юліанському календарю (за старим стилем) в григоріанський календар (новий стиль):

1 – 3) 10 березня 494 року   16–18) 16 травня 1584 року

4 – 6) 18 липня 1105 року   19–2 1) 4 червня 1681 року

7 – 9) 26 серпня 1209 року   22–24) 21 серпня 1724 року

10 – 12) 7 січня 1319 року   25–26) 16 листопада 1871 року

13 – 15) 24 грудня 1416 року   27–28) 14 грудня 1825 року

3. Визначити день тижня:

а) день Вашого народження;

б) 1 вересня 1939 року – день початку Другої світової війни;

в) 1 листопада 1918 року – Листопадова революція у м Львові.

Див.: Перехрест О.Г. Методика хронологічних досліджень // Історична хронологія: навчальний посібник для студентів історичних факультетів. Черкаси, 2004. С. 96–129.

Примітка: При виконанні самостійних завдань в конспекти слід записати хід їх розв’язання, пояснити яким чином Ви отримали результат. Номер завдання відповідає порядковому номеру під яким студент записаний в журналі академічної групи.

Література для опрацювання

1. Бондаренко Г. Історична хронологія // Спеціальні історичні дисципліни. Луцьк: Волинський державний університет ім. Лесі Українки, 1997. С.73–96.

2. Дєдов І.Н., Федорак В.Ф. Хронологія // Основи допоміжних історичних дисциплін. Шкільний курс із використанням краєзнавчого матеріалу. Чернівці:

Зелена Буковина, 2002. С.32–39.

3. Кісь Я.П. Хронологія письмових пам'яток західноукраїнських земель XIV–XVIII ст. // Історичні дослідження та їх використання. 1964, вип. 1. С. 211–224.

4. Климишин І. Наші календарні проблеми (тепер і 700 років тому). Івано-Франківськ, 2000. 44 с.

5. Климишин И.А. Календарь и хронология. Изд.3-е. Москва: Наука. 1990. С. 126–134, 355–366, 374–431.

6. Климишин І.А. Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії. Івано-Франківськ, 1999. С. 17–33.

7. Леонтьева Г.В., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины. Москва: Владос, 2000. С. 279–302.

8. Перехрест О.Г. Методика хронологічних досліджень // Історична хронологія: навчальний посібник для студентів історичних факультетів. Черкаси, 2004. С. 96–129.

9. Хронологія історична // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В.В.Томазов, М.Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008. С. 514–519.

При підготовці як практичних, так і теоретичних питань семінарського заняття необхідно обов'язково використати підручник “Перехрест О.Г. Методика хронологічних досліджень // Історична хронологія: навчальний посібник для студентів історичних факультетів. Черкаси, 2004. С. 96–129”, що розміщений у електронній бібліотеці університету.

При підготовці першого питання семінарського заняття з'ясуйте коли і за яких умов у Києво-руській державі використовували для обліку часу березневий, вересневий та ультраберезневий стилі? На яку дату припадав початок року у східних слов'ян? Коли на території України почали використовувати еру від народження Христа та рахувати новий рік з 1 січня?

Що таке “індикт”? Чи використовували його для обліку часу у східних слов'ян?

При висвітленні першого підпункту другого питання семінарського заняття з'ясуйте яка легендарна чи історична подія служила точкою відліку для початку обчислення часу у східних слов'ян; коли і ким була запроваджена так звана “християнська ера”, тобто ера “від Різдва Христового”; поясніть методику переведення у давньоруських джерелах дат з “ери від створення світу” (так званої константинопольської чи давньоруської) на еру “від Різдва Христового”. Наведіть приклади.

При підготовці другого підпункту другого питання семінарського заняття зверніть увагу на історію запровадження юліанського та григоріанського календарів, з'ясуйте найважливіші відмінності між ними та методику переведення дат з юліанського календаря (старого стилю) на григоріанський (новий стиль). Наведіть приклади.

При висвітленні третього підпункту другого питання семінарського заняття з'ясуйте відмінності між березневим, вересневим та ультраберезневим роками візантійської та сучасним січневим роком; поясніть методику переведення дат з березневого, вересневого та ультраберезневого років на сучасний календар.

При підготовці третього питання семінарського заняття дайте визначення поняттю "індикт". З'ясуйте де і коли вперше почали вести облік часу за індіктами? Чому? Коли і ким у Візантії облік часу за індіктами був запроваджений як обов'язковий? Чи використовувався такий спосіб обрахунку часу у Києво-руській державі. Якщо так, то поясніть методику переведення дат у джерелах, поданих через індікти.

При підготовці четвертого питання семінарського заняття потрібно використати праці дослідника І.Климишина, які зазначені у переліку рекомендованої літератури. На основі неї з'ясуйте поняття "Рука Дамаскіна", чи має вона аналоги у слов'янській та інших системах літочислення? Яким чином проводяться календарні розрахунки на основі цього методу? Як визначається коло Сонця та вруцелетто, яке значення вони мали для проведення календарних обчислень у Києво-руській державі? За якою календарною системою визначають Пасху, чи використовують для цього спеціальні формули? Що таке пасхальна межа?

ГЕНЕАЛОГІЯ

Основні поняття: генеалогія, рід, родовід, герольд, шляхта, династія, гербовник, генеалогічне дерево, генеалогічна таблиця, генеалогічне досье, генеалогічна карта.

Проблеми для обговорення

1. Предмет та завдання генеалогії. Формування генеалогії як спеціальної історичної дисципліни.
2. Становлення та розвиток генеалогії в Україні. Історіографія української генеалогії.
3. Джерела генеалогії.
4. Методика генеалогічного дослідження:
  - а) генеалогічне древо;
  - б) генеалогічні таблиці;
  - в) генеалогічне досье;
  - г) генеалогічні картки.
5. Генеалогія на уроках історії в середній школі.

Теми рефератів

1. Вадим Модзалевський – дослідник української генеалогії.

Проблемні питання

1. Чому практична генеалогія набула найбільшого розвитку в Європі в часи середньовіччя?
2. Які форми фіксації генеалогічної інформації використовують сьогодні?
3. У чому полягає джерельне значення “Малороссийского родословника” В. Модзалевського?

Література для опрацювання

1. Войтович Л.В. Генеалогія династії Рюриковичів і Гедиміновичів. Київ, 1992.

199 с.

2. Леонтьева Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины. Москва: Владос, 2000. С. 328–345.
3. Лобко Н. Особливості класифікації генеалогічних джерел // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2014, вип. 24. С. 65–72.
4. Лобко Н. Теоретичні та практичні питання реконструкції родоводів українців // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2012, вип. 20. С. 133–146.
5. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи. Київ, 2017. 70 с.
6. Мокрогуз О.П. Усі уроки до курсу. Вступ до історії. Предопевтичний курс. 5 клас. Харків: Основа, 2013. 175 с.
7. Румянцева В.В. Деякі підсумки розвитку генеалогії // Український історичний журнал. 1987, № 3. С. 89–99.
8. Томазов В. Генеалогія історична // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В.В.Томазов, М.Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008. С. 123–130.
9. Томазов В. Практично-утилітарна доба генеалогії козацько-старшинських родів (друга половина XVII – перша половина XIX ст.) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2006, вип. 13, ч. 1. С. 128–143.
10. Томазов В. Становлення української генеалогії як наукової дисципліни. Початковий етап // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2001, вип. 6–7, ч. 1. С. 91–105.
11. Попик В. Джерела з біографістики, родинної історії та генеалогії в глобальних інформаційних мережах // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2015, вип. 26–27. С. 97–112.
12. Практичні заняття з історії в основній школі: методичний посібник / О.І. Пометун, Н.М.Гупан. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2018.160 с.
13. Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика. Матеріали генеалогічних читань пам'яті Вадима Модзалевського. Київ, 1996. 165 с.
14. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVI ст. Волинь, Центральна Україна. Київ, 1993. 416 с.

При підготовці семінарського заняття необхідно обов'язково опрацювати праці Валерія Томазова та Наталії Лобко, зазначені в переліку літератури для опрацювання. Висвітлюючи перше питання семінарського заняття з'ясуйте предмет та найважливіші завдання генеалогії як спеціальної історичної дисципліни. Коли зародилася практична генеалогія? Охарактеризуйте розвиток генеалогії в рабовласницькому та середньовічному суспільствах. Коли з'явилися генеалогічні дерева та таблиці? Який період називають “золотим віком генеалогії” ? Чому?

Коли відбулося становлення генеалогії як спеціальної історичної дисципліни? Хто з європейських вчених стояв біля витоків формування генеалогії як наукової дисципліни?

При висвітлені другого питання семінарського заняття зверніть увагу на нагромадження генеалогічних знань на території України впродовж XII– XVIII ст. Назвіть найбільш ґрунтовні праці українських дослідників у галузі генеалогії у XVIII – початку ХХ ст. Охарактеризуйте основні тенденції розвитку української генеалогії в радянській та сучасній українській історіографії. Назвіть наукові установи, що в різний час досліджували та досліджують різноманітні аспекти української генеалогії.

При висвітлені третього питання семінарського заняття охарактеризуйте найважливіші види писемних джерел, за допомогою яких можна отримати відомості генеалогічного характеру, зокрема, середньовічні літописи та хроніки, гербовники, синодики та поминальники, родословці, знакові родовідні книги та пам'ятки історичної літератури (“Степенная книга”, “Бархатная книга”, “Государев родословец”, “Малоросійський родословник” В.Модзалевського тощо), козацькі реєстри, реєстри українських студентів у зарубіжних університетах, метричні книги, документи державних установ, що відали питаннями генеалогії(Розрядний приказ, Палата родовідних справ, Герольдмейстерська контора, департамент Герольдії) та інші. Зверніть увагу на джерела генеалогії в контексті глобальних інформаційних мереж (стаття В.Полика, зазначена в списку літератури).

При висвітлені четвертого питання семінарського заняття дайте визначення поняттям “генеалогічне древо”, “генеалогічна таблиця”, “генеалогічне досьє”, “генеалогічна картка”. За якою методикою створюються генеалогічні таблиці та інші документи генеалогічного характеру. Які відомості вони фіксують в першу чергу?

При висвітлені п'ятого питання семінарського заняття окресліть особливості отримання учнями початкових знань з генеалогії в рамках курсу “Вступ до історії” (поняття генеалогічного дерева) та поглиблення їх в рамках курсу “Всесвітньої історії” – Історії Середньовіччя (7 клас).

ГРОШОВИЙ ОБІГ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ІХ–ХVІІІ ст.

Основні поняття: нумізматика, монети, гроші, грошовий обіг, празькі гроші, напівгроші, литовські денарії, напівгроші коронні, червоний злотий або дукат, тригрошовики, шостаки, талери, напівталери, орти, півторагрошоки, боратинки, тимфи.

Проблеми для обговорення

1. Візантійські, східні, куфічні та західноєвропейські монети на території Київської Русі.
2. Найдавніші руські монети: златники і срібляники.
3. Безмонетний період. Срібні зливки як грошово-вагова одиниця. Київська, чернігівська та новгородська гривні.
4. Монетне карбування у Київському, Новгород-Сіверському та Подільському удільних князівствах у складі Великого князівства Литовського в ХІV ст.
5. Основні риси грошового обігу на українських землях в період польсько-литовської держави (друга половина ХІV – остання чверть ХVІІІ ст.)
6. Функціонування Львівського монетного двору (друга половина ХІV – середина ХVІІ ст.)
7. Грошовий обіг у середовищі українського козацтва. Проблема власної грошової одиниці для козацького війська.

Завдання для самостійної роботи

Дайте науковий опис давньоруської гривні.

Література для опрацювання

1. Анохін В. Античні монети Північного Причорномор'я // Вісник Національного банку України. 1996, № 6. С. 79–88.
2. Античні монети – свідки історії і шедеври мистецтва // Вісник Національного банку України. 1997, № 2. С. 58–62.

3. Бакалець О. Талер в грошовому обігу України кінця XVI – першої чверті XVIII ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2005, вип. 12, ч.1. С. 142–171.
4. Дубиняк Р., Цибаняк П. Грошова система в Україні за княжих часів // Київська старовина. 1992, ч. 4. С. 52–55.
5. Історія грошей і банківництва: підручник / За загальною редакцією проф. Ревенчука С. Київ: Атіка, 2004. С. 104–114; С. 120–132; С. 139–146.
6. Зразок З. Сім скарбів з колекції мінц-кабінету Київського університету св. Володимира // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2015, вип. 26–27. С. 349–356.
7. Зубко А. Грошово-вагові системи в Київській Русі // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2015, вип. 26–27. С. 327–338.
8. Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья. Київ, 1990. 100 с.
9. Найдавніші грошово-кредитні операції на території України // Вісник Національного банку України. 1999, № 7. С. 61–64.
10. Козубовський Г. Монетне карбування в Україні у XIV–XV століттях // Вісник Національного банку України. 1996, № 1. С. 76–83.
11. Козубовський Г. Обрізані празькі гроші в монетному обігу України // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2009, вип. 16. С. 190–198.
12. Козубовський Г. Про шляхи надходження празьких грошів до Східної Європи (XIV–XV ст.) // Український історичний журнал, 2012, вип. 5. С. 39–45.
13. Котляр М. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1981. 240 с.
14. Краузе С. Монети та грошовий обіг Галичини. Коломия, 2000. С. 37–70.
15. Кучеренко Э., Мошнягин Д. Нумизматика в школе. Москва: Просвещение, 1968.
16. Свешніков І. До історії карбування монет у Львові (за матеріалами Львівського історичного музею) // Історичні джерела та їх використання, 1964, вип. 1 С. 268 – 276.
17. Хромова І. Європейські монети в українському грошовому XIV–XVI ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2009, вип. 16. С. 180–189.
18. Шуст Р. Нумизматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. Навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. С. 55–76; С. 90–99; С. 147–161.
19. Ющенко В., Панченко В. Історія української гривні. Київ: Бібліотека українця, 1999. 96 с.

При підготовці першого питання дайте характеристику грошовому обігу на території Стародавньої Русі до запровадження власного монетного виробництва у Київській державі. Зверніть увагу на грошовий обіг у грецьких містах-колоніях на території Північного Причорномор'я, поширення римських, візантійських та західноєвропейських монет на території сучасної України. З'ясуйте роль арабських дірхемів у встановленні грошового обігу на території Київської держави. Чому ці монети

називають кувачними? Які із названих грошових одиниць користувалися найбільшою популярністю? Обґрунтуйте свою відповідь.

При опрацюванні другого питання з'ясуйте передумови запровадження до обігу найдавніших руських монет: златників та срібляників. Дайте характеристику різним типам золотих та срібних монет Володимира Святославовича, срібних монет Ярослава Мудрого, Святополка Окаянного, Олега-Михаїла Тмутараканського. Проаналізуйте написи та зображення на монетах київських та удільних князів, яку інформацію вони дають досліднику, що вивчає історію Київської держави. Скільки на сьогоднішній день виявлено златників та срібляників? В чому полягали особливості технології виготовлення цих монет?

При підготовці третього питання з'ясуйте походження терміну гривня. Охарактеризуйте гривню як вагову та лічильну одиницю. Яке співвідношення гривні з іншими грошовими одиницями, що перебували в обігу на території Київської держави?

Дайте характеристику “безмонетному” періоду XII–XIII ст. на території сучасної України. Чим було зумовлено обмежене використання монет у обмінних операціях впродовж зазначеного часового проміжку та виготовлення срібні зливків. З'ясуйте характерні риси київської, чернігівської, новгородської та інших гривень, при цьому зверніть увагу на їхню вагу, форму та особливості виготовлення. Що зумовило вагові параметри тих чи інших гривень, поширених на території Київської держави.

При опрацюванні четвертого питання семінарського заняття зверніть увагу на монетне карбування у Київському, Новгород-Сіверському та Подільському удільних князівствах у складі Великого князівства Литовського в XIV ст. З'ясуйте політичні передумови, що сприяли монетному карбуванню у вищевказаних удільних князівствах впродовж 80-х рр. XIV ст. Зверніть увагу на зовнішні особливості, метрологічні параметри та кількість виявлених на сьогодні монет Володимира Ольгердовича, Дмитра-Корибута, Костянтина Коріятовича тощо. Яку роль у їхньому дослідженні відіграють монетні скарби.

При підготовці п'ятого питання дайте характеристику грошовому обігу на території України впродовж XIV – першої половині XVII ст. Охарактеризуйте найбільш поширені лічильні одиниці, що використовувалися на українських землях. При цьому зверніть увагу на поширення на її території таких грошових одиниць як празькі гроші, литовські денарії, навгроші, що карбувалися на Львівському монетному дворі, навгроші коронні, які виготовляли краківські монетарні; дукати, тригрошовики, шостаки, талери, орти, півторагрошовики. З'ясуйте роль третяків та мідних денаріїв у грошовому обігу на території України впродовж зазначеного часового проміжку. Охарактеризуйте грошові реформи 1526, 1578–1580 рр. Які нововведення в грошових розрахунках запровадили

королі Сигізмунт I, Сигізмунт II Август, Стефан Баторій, Сигізмунт III Ваза.

Зверніть увагу на монетну ординацію 1650 р. та наступні зміни монетної стопи у 1654, 1658, 1659 рр. Яку роль у грошовій політиці Речі Посполитої відігравали мідні шеляги та срібні злоти́вки? Назвіть народні назви, що отримали вищевказані грошові одиниці. З'ясуйте як вплинула діяльність орендарів монетних дворів Тіта Лівія Боратіні і Андрія Тимфа на фінансову систему держави. Охарактеризуйте монетне карбування за правління Яна III Собеського, Августа II, Августа III, Станіслава Августа Понятовського та їхній вплив на грошову систему Речі Посполитої та українських земель, що входили до її складу.

При підготовці шостого питання семінарського заняття дайте спочатку відповідь на запитання: чим було зумовлене функціонування Львівського монетного двору впродовж другій половині XIV – на початку XV ст. Чи збереглися архівні дані, що містять інформацію про його діяльність? Які відомості про Львівський монетний двір вони дозволяють отримати дослідникам? Дайте характеристику монетам, що карбувалися на вищезгаданій монетарні в роки правління Казимира Великого, Владислава Опольського, Людовіка Угорського, Владислава Ягайла. Охарактеризуйте технологію виготовлення монет на Львівській монетарні.

З'ясуйте політичні передумови відновлення роботи Львівського монетного двору 1656–1657 рр. та особливості монетного карбування в цей час. Назвіть орендарів львівської монетарні 1600–1663 рр. і основну її монетну продукцію початку XVII ст.

При опрацюванні четвертого питання охарактеризуйте грошовий обіг у середовищі українського козацтва у середині XVII ст. Яку роль у грошовому обігу відігравали голанські левендальдери, турецькі піастри, башлики і акче. З'ясуйте коло писемних джерел в яких вміщена інформація про карбування монет гетьманом Богданом Хмельницьким, та чи знайдені речові джерела, що підтверджують цю гіпотезу. Охарактеризуйте монетну чеканку за гетьманування Петра Дорошенка та Івана Самойловича. Чи відігравали важливу роль у грошовому обігу севські чехи, відкарбовані 1686 р.

**БОНІСТИКА. ГРОШОВИЙ ОБІГ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У ХІХ –
НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

Основні поняття: боністика, паперові гроші, емісія, емітент, номінал, денга, південги, полушка, копійка, єфимка, рубль, полтина, півполтинник, гривна, півгривна, червонець, імперіал, півімперіал, асигнації, кредитні білети, пам'ятні монети, золотий ринський, талер, гульден, крейцер, банкоцетлі, золоті крони, крони, гелери, карбованці, гривні.

Проблеми для обговорення

1. Предмет і завдання боністики. Паперові гроші: історія появи та поширення, цінність як історичного джерела для вивчення політичної та економічної історії країн світу.

2. Грошовий обіг в Україні після союзу з Московською державою. Монети та паперові гроші на українських землях у складі Російської імперії (ХVІІІ – початок ХХ ст.).

3. Грошова система Галичини, Буковини та Закарпаття в складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії (остання чверть ХVІІІ – початок ХХ ст).

4. Грошовий обіг в період Української революції 1917–1921 рр. та в радянській Україні. Грошові реформи 1947 р. і 1961 р.

5. Паперові гроші незалежної України.

Література для опрацювання

1. Голиш Г. Радянське та новітньоукраїнське комеморативне монетокарбування: компаративістський аспект аналізу // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2011, вип. 18. С. 44–51.

2. Гроші в Україні: факти і документи / Дмитрієнко М., Ющенко В. та ін. Київ, 1998. 454 с.

3. Дмитрієнко М. Боністика // Спеціальні історичні дисципліни : довідник : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В.Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008. С. 104–113.

4. Історія грошей і банківництва: підручник / за загальною редакцією

- проф. Ревенчука С. Київ: Атіка, 2004. С. 140–146; С. 178–189; С. 283–294.
5. Зображення та символіка боністичних джерел // Історичне джерелознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. Київ: Либідь, 2017. С. 256–261.
  6. Комарницька З. Історія грошей: навчальний посібник для студентів вузів. Львів, 1998. 111 с.
  7. Краузе С. Монети та грошовий обіг Галичини. Коломия, 2000. С. 58–59; С. 71–88.
  8. Кришталь А. Тут друкуються гривні // Вісник Національного банку України. 1996, № 5. С. 22–24.
  9. Огуй О. Обіг австрійський паперових грошей у Галичині та на Буковині (1785–1857 рр.) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2005, вип. 12, ч. 1. С. 172–203.
  10. Огуй О., Каглян О., Пивоваров С. Особливості грошового обігу Галичини та Буковини у складі Габсбурзької Австрії // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2001, вип. 6–7, ч. 1. С. 170–176.
  11. Орлик С. Розмінні марки та казначейські білети в грошовому обігу в Україні в період Першої світової війни // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2015, вип. 26–27. С. 141–150.
  12. Орлик В. Євген Канкрін і фіскальна політика Російської імперії в Правобережній Україні в другій чверті XIX ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2006, вип. 13, ч. 2. С. 97–111.
  13. Про випуск в обіг національної валюти – гривні // Вісник Національного банку України. 1996, № 5. С. 32–38.
  14. Шуст Р. Нумізмати́ка : історія грошового обігу та монетної справи в Україні. Навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. С. 162–209; С. 211–236; С. 237– С.279; С. 298–325; С. 327–351.

При підготовці семінарського заняття основну увагу необхідно звернути на такі підручники: “Дмитрієнко М. Боністика // Спеціальні історичні дисципліни : довідник : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В.Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008” (є в електронній бібліотеці університету), “Історія грошей і банківництва: підручник / за загальною редакцією проф. Ревенчука С. Київ: Атіка, 2004” та “Нумізмати́ка: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. Навчальний посібник. Київ: Знання, 2007” Р. Шуста.

При опрацюванні першого питання семінарського заняття спочатку необхідно з'ясувати предмет та завдання боністики, особливості її формування як наукової дисципліни. При цьому зверніть увагу на наукові установи, громадські організації та окремих науковців, що займалися колекціонуванням та дослідженням паперових грошових знаків та цінних паперів. Назвіть найбільш поширені схеми класифікація бон. Які з них найбільш доречно застосовувати при вивченні паперових грошових знаків та цінних паперів?

Зверніть увагу на історію появи та поширення паперових грошових знаків в

різних країнах світу, на основні їхні переваги та недоліки в порівнянні із монетами та найбільш характерні ознаки бон: емблематичні, палеографічні, хронологічні, метрологічні, орнаментальні, філігранологічні, епіграфічні, дипломатичні, орфографічні.

З'ясуйте джерелознавче значення паперових грошей, зокрема, їх важливість для вивчення економічних, соціально-політичних, культурних аспектів історії людства. Яким чином дослідник може отримати інформацію про емітентів, встановити причини, час і обставин емісії окремих грошових знаків?

При підготовці другого питання розкрийте особливості грошового обігу на території Московської держави починаючи з 30-х рр. XVI до кінця XVII ст. При цьому зверніть увагу на монетну реформу Олени Глинської. Назвіть монети, що відігравали провідну роль у грошовому обігу до середини XVII ст. Охарактеризуйте грошовий обіг в Україні після союзу з Московською державою. Чому "єфимка" стала однією із найпопулярніших монет на українських землях? Розкрийте суть грошової реформи російського царя Олексія Михайловича. Як проводився обмін срібних монет на мідні та до яких соціальних наслідків це привело? Чому народне повстання в Москві 1662 р. отримало назву Мідний бунт. З'ясуйте чи перебувала в обігу на території Наддніпрянщини у другій половині XVII ст. іноземна валюта? Якщо так, то назвіть найбільш популярні монетні номінали.

Охарактеризуйте особливості грошової реформи Петра I, яка тривала з 1698 до 1718 р., та її вплив на грошове господарство українських земель. Назвіть назви нових монет, що з'явилися в Росії наприкінці XVII – початку XVIII ст. Як змінилося їхнє зовнішнє оформлення. З'ясуйте значення рубля, полтини, півполтинника, гривни, півгривни, червонця, імперіалів та напівімперіалів у грошовому обігу на українських землях наприкінці XVII – першій половині XVIII ст.

Охарактеризуйте грошове господарство українських земель у складі Російської імперії у другій половині XVIII – на початку XX ст. У чому полягали особливості монетної чеканки за Катерини II, Павла I, Олександра I, Миколи I? Проаналізуйте суть та наслідки грошових реформ Російській імперії у 1840 р. та 1895 – 1897 рр. Яке значення для держави, загалом, та українських земель, зокрема, мало запровадження в Російській імперії золотого монометалізму? Назвіть золоті, срібні та мідні монети, які перебували в обігу в державі на початку XX ст. Охарактеризуйте фінансову систему Росії під час Першої світової війни.

З'ясуйте обставини появи перших паперових грошових документів в Російській імперії 1769 р. Охарактеризуйте особливості зовнішнього оформлення перших російських асигнацій. Вкажіть розміри емісії асигнацій за Катерини II, Павла I, Олександра I. Назвіть обставини, що зумовили запровадження до обігу депозитних та

кредитних білетів у 40-х рр. XIX ст. Як змінилися паперові російські грошові знаки внаслідок реформи 1895 – 1897 рр.? Поясніть якими економічними факторами була зумовлена величезна емісія паперових грошових знаків впродовж Першої світової війни. З'ясуйте значення паперових грошей на українських землях у другій половині XVIII – початку XX ст.

При опрацюванні третього питання семінарського заняття в першу чергу зверніть увагу на монетний статут від 7 травня 1750 р., що регламентував карбування монет у австрійських володіннях впродовж другої половини XVIII – першої половини XIX ст. Яким було співвідношення між основними грошовими одиницями держави: талером, гульденом або золотим римським, крейцером? Дайте характеристику метрологічним параметрам та зовнішньому оформленню найпопулярнішої австрійської монети – талера Марії Терезії. Чим була зумовлена масова емісія банкочетлів 1762 р.

З'ясуйте особливості запровадження австрійських монет та банкнот на території Галичини, Буковини та Закарпаття наприкінці XVIII ст. З якою метою проводилася емісія регіональних монет, призначених спеціально для грошового ринку Галичини. Впродовж якого терміну відбувався обмін польської монети на австрійську і яким було співвідношення при цьому між польськими і австрійськими грошовими одиницями.

Охарактеризуйте суть грошової реформи 1815–1816 рр. у Австрійській імперії та на українських землях, що входили до її складу та особливості монетного карбування за правління Фердинанда I (1835–1848 рр.). Дайте характеристику фінансовому становищу держави під час революційних подій 1848–1849 рр.

Зверніть увагу на особливості функціонування грошової системи Австрійської (Австро-Угорської) імперії в період срібного монометалізму. З'ясуйте суть віденської монетної конвенції від 24 січня 1857 р. між Австрією та державами Німецького Митного Союзу та імператорського патенту від 1 грудня 1858 р., що запроваджував нову австрійську валюту. Які зміни відбулися у метрологічних параметрах емісії австрійських монет та у співвідношенні між різними номіналами? З якою метою було запроваджено до обігу золоті крони і золоті напівкрони. З'ясуйте реальну вартість паперових грошових знаків при обміні на повновартісну монету. Охарактеризуйте зміни, що відбулися в організації монетно-грошового господарства після утворення дуалістичної імперії 1867 р.

З'ясуйте передумови запровадження в Австро-Угорській імперії золотого монометалізму та суть та наслідки грошової реформи 1892–1893 р., особливості грошового обігу на західноукраїнських землях в період функціонування золотої кронувої валюти наприкінці XIX – початку XX ст. Назвіть основну грошово-лічильну одиницю, що була запроваджена 1893 р. та розмінну до неї монету. Охарактеризуйте

особливості монетного обігу в Австро-Угорщині під час Першої світової війни.

При опрацюванні четвертого питання семінарського заняття розкрийте становлення української національної грошової системи в період діяльності української Центральної Ради; розбудову фінансово-грошової системи та емісійну політику уряду України періоду Гетьманату Павла Скоропадського; грошове господарство України за часів Директорії УНР; систему грошового обігу Західно-Української Народної республіки; обіг недержавних грошових знаків на Україні у 1914–1918 рр. Коротко охарактеризуйте політику радянського уряду в сфері грошової політики. Зробіть порівняльний аналіз грошових реформ 1947 і 1961 рр. Що зумовило крах фінансово-грошової системи Радянського Союзу у 1991 р.?

При опрацюванні п'ятого питання семінарського заняття спробуйте прослідкувати за формуванням грошової системи незалежної України, зокрема, створенням власної банківської системи, запровадженням у готівковий обіг тимчасової (перехідної) грошової одиниці – українського купоно-карбованця, створенням Банкнотної фабрики та Банкнотно-монетного двору Національного банку України. Коли було запроваджено до обігу національну грошову одиницю – гривню? Зверніть увагу на особливості оформлення лицьового та зворотного боків банкнот номіналом 1,2, 5, 10, 20, 50, 100 гривень. Коли було запроваджено в обіг банкноти номіналом 200, 500, 1000 гривень та в чому полягають особливості їхнього зовнішнього вигляду? Чому відбулася зміна дизайну української гривні, починаючи з 2003 р.? Розкрийте особливості карбування сучасних ювілейних та пам'ятних монет (для цього необхідно опрацювати інформаційні ресурси Національного банку України та статтю Г. Голиша (Радянське та новітньоукраїнське коммеморативне монетокарбування: компаративістський аспект аналізу).

ФАЛЕРИСТИКА

Основні поняття: фалеристика, фалера, орден, нагорода, відзнака, знак ордена, ступені ордена, девіз.

Проблеми для обговорення

1. Фалеристика як спеціальна історична дисципліна.
2. Першопочатки нагородної справи в Україні.
3. Ордени Російської імперії.
4. Українські нагороди доби визвольних змагань 1917–1921 рр.
Відзнаки УПА.
5. Нагороди УРСР та СРСР.
6. Сучасна система державних нагород в Україні.
7. Фалеристика на уроках історії в школі.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте визначення поняттю “знак ордена”. Наведіть приклади.
2. Опишіть відзнаки Президента України.

Література для опрацювання

1. Будзало В. Орден “За заслуги” (до 10-річчя першої нагороди незалежної України) // Український історичний журнал, 2002, № 6. С. 78–91.
2. Бузало В., Табачник Д. Історія ордена Трудового Червоного прапора УСРР (1921–1933 рр.) / Український історичний журнал, 1996. С. 75–89.
3. Дмитрієнко М., Іщенко Я. Фалеристика // Спеціальні історичні дисципліни : довідник : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та інші. Київ : Либідь, 2008. С. 486–494.
4. Закон України “Про державні нагороди України” від 16 березня 2000 р.
5. Климкевич Р. Найвищі відзнаки Західно-Української Народної Республіки // Український історик, 1968, ч. 1–4. С. 119–120.
6. Кучерук О. Історія відзнаки Української Народної Республіки “Хрест Симона Петлюри” // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2006, вип. 12, ч. 2. С. 383–395.
7. Нагороди України // Пам’ятки України: історія та культура, 1995. № 2.

8. Нагороди України: історія, факти, документи. У 3-х тт. / Табачник Д., Дмитрієнко М. та ін. К., 1996.
16. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи. Київ, 2017. 70 с.
17. Мокрогуз О.П. Усі уроки до курсу. Вступ до історії. Предопевтичний курс. 5 клас. Харків: Основа, 2013. 175 с.
9. Соловей С. Відзнаки УНР //Архіви України,1992, № 1–3. С. 61–68; № 5–6. С. 62–66.
10. Тинченко Я. Залізний хрест “За зимовий похід і бої” // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2013, вип. 22. С. 604–613.
11. Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини. У двох книгах. Кн. 1. Київ: Либідь, 2004. 480 с.
12. Чмир М. Військові нагороди в Західноукраїнській Народній Республіці (1918–1919 рр.) // Український історичний журнал,1999, № 5. С. 50–56.

Основну увагу необхідно звернути на підручник: “Дмитрієнко М., Іщенко Я. Фалеристика // Спеціальні історичні дисципліни : довідник : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та інші. Київ : Либідь, 2008. С. 486–494” (є в електронній бібліотеці університету). При підготовці першого питання семінарського заняття дайте визначення поняттю “фалера”. З’ясуйте, яку інформацію про фалеристичні відзнаки зафіксовано “Історії” Геродота, “Природничій історії” Плінія та працях інших вчених. Охарактеризуйте нагородні традиції Стародавніх Греції та Риму. Які нагороди були найпрестижнішими в епоху Середньовіччя. Коли з’являються релігійні та світські ордени. Назвіть найпрестижніші європейські нагороди XIV–XVI ст. З’ясуйте предмет та завдання фалеристики як наукової дисципліни.

Дайте відповідь на запитання хто і коли вперше запровадив термін “фалеристика” до наукового обігу. Назвіть перші фахові дослідження в галузі фалеристики. З’ясуйте внесок українських вчених у розвиток фалеристики як науки. Яке значення для дослідників цієї дисципліни має статистика нагороджених. Зробіть класифікація сучасних нагород.

При підготовці другого питання семінарського заняття охарактеризуйте систему заохочень найкращих воїнів у Київській та Українській козацькій державах.

При підготовці третього питання семінарського заняття зверніть увагу на те, коли було запроваджено перший російський орден Андрія Первозданного та назвіть відомих Вам кавалерів цього ордена. Чому орден святого Георгія Побідоносця вважався найвищою і найпочеснішою військовою нагорода з 1769 р. Коли і з якою метою було запроваджено в Російській імперії солдатський Георгіївський хрест? Назвіть відомих Вам кавалерів так званого “георгіївського банту”. Скільки загалом в державі до 1917 р. було запроваджено орденів? Перелічіть частину з них та дайте відповідь на

запитання, які з орденів Російської імперії давали право на особисте та наслідне дворянство?

При підготовці четвертого питання семінарського заняття зверніть увагу на українські військові нагороди, запроваджені українськими національними урядами впродовж 1917–1921 рр. Яке значення та зовнішній вигляд мали щоденний та парадний хрести Легіону Українських січових стрільців та Галицький хрест Української галицької армії. Охарактеризуйте бойові відзнаки УПА.

При підготовці п'ятого питання семінарського заняття з'ясуйте особливості радянської нагородної системи, що була запроваджена у листопаді 1917 р. Коли були запроваджені орден Червоного прапора та орден Леніна. Охарактеризуйте радянські військові нагороди запроваджені в період Другої світової війни: ордени Вітчизняної війни I і II ступеня, Слави трьох ступенів, полководців Суворова, Кутузова, Богдана Хмельницького трьох ступенів, Ушакова і Нахімова двох ступенів, Олександра Невського, орден “Перемога”. Який з них вважався найпочеснішим?

Зверніть увагу на те, як нагороджували радянських людей за трудові та інші заслуги. Охарактеризуйте нагороди, запроваджені в СРСР у 60–70-х рр. ХХ ст.: ордени Жовтневої революції, Дружби народів, Трудової Слави трьох ступенів, “За службу Батьківщині в Збройних силах СРСР” тощо. Впродовж якого періоду і за які заслуги в УРСР нагороджували орденом “Трудового червоного прапора УРСР”? Назвіть інші відомі Вам нагороди УРСР. Яку кількість орденів було загалом запроваджено в СРСР?

При підготовці шостого питання семінарського заняття охарактеризуйте система сучасних державних нагород в Україні на основі Закону України від 16 березня 2000 р. “Про державні нагороди”. З'ясуйте за які заслуги і кого в Україні нагороджують званням Героя України, орденами князя Ярослава Мудрого п'ятьох ступенів, “За заслуги” трьох ступенів, Богдана Хмельницького, “За мужність”, княгині Ольги, Данила Галицького, медалями, іменною вогнепальною зброєю, відзнаками Президента України, Національною премія України ім. Т.Шевченка, Державною премія України в галузі науки і техніки та іншими, почесними звання України.

При підготовці сьомого питання семінарського заняття зверніть увагу на особливості використання фалеристики на уроках історії в школі та позакласних заходах, особливо, в контексті вивчення Другої світової війни та найвідоміших постатей української історії. Як знання з фалеристики можна використати при створенні шкільного музею?

СФРАГІСТИКА

Основні поняття: сфрагістика, печатка, висла печатки, прикладна печатка, металева печатка, воскова печатка, молівдовули, хрисовули, аргировули, воскомастична печатка, сургучна печатка, копчена печатки.

Проблеми для обговорення

1. Сфрагістика як спеціальна історична дисципліна.
2. Печатки Київської Русі.
3. Військові та урядові печатки в Українській козацькій державі.
4. Печатки XVII–XIX століть як джерело з історії України.
5. Сфрагістика на уроках історії в школі.

Теми рефератів

1. Печатки Стародавнього Єгипту як історичне джерело.
2. Печатки українських міст.

Проблемні питання

1. У чому полягає основна функція печаток?
2. Які напрями використання даних сфрагістики в історичному дослідженні?
3. Які символи відображені на українських печатках періоду Київської Русі, Галицько-волинського князівства, Великого князівства Литовського, Гетьманщини.

Література для опрацювання

1. Алфьоров О. Сфрагістика Київської Русі в інтернет-мережі (сайт stragis.com) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2013, вип. 21. С. 151–168.
2. Алфьоров О. Жіночі печатки Київської Русі // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2013, вип. 22. С. 488–502.
3. Гавриленко В. Українська сфрагістика: питання предмета та історіографії. Київ: Наукова думка, 1977. 68 с.
4. Мацюк О., Шевчук Р. Нововиявлена печатка 1176 року у фондах ЦДІА УРСР у

м. Львові // Архіви України, 1985, № 1. С. 65–66.

5. Зварник І. Умови та способи зберігання підвісних та прикладних печаток // Архіви України, 1980, № 4. С. 33–36.

6. Фоменко В. Військові печатки запорожців // Історичні джерела та їх використання, 1972, вип. 7. С. 152–160.

7. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи. Київ, 2017. 70 с.

8. Мокрогуз О.П. Усі уроки до курсу. Вступ до історії. Предопевтичний курс. 5 клас. Харків: Основа, 2013. 175 с.

9. Маркевич О. Печатки міст України як джерело до вивчення мистецтва і архітектури // Третя республіканська конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Київ, 1968. С. 354–372.

10. Сас С. Печатки з гербом Війська Запорізького (1590-ті – 1630-ті рр.) // Український історичний журнал, 2009, вип. 6. С. 183–202.

11. Ситий І. З історії української сфрагістики // Родовід, 1996, № 14. С. 91–98.

12. Ситий І. Печатки генеральної та полкової старшини // Родовід, 1996, № 14. С. 91–98.

13. Ситий І. Сфрагістичне законодавство Гетьманщини // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2003, вип. 10, ч. 1. С. 222–236.

14. Ситий І. Печатки сотенної старшини, товаришів та канцеляристів // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2000, вип. 4, ч. 1. С. 214–260.

15. Пархоменко О. Сфрагістичні пам'ятки як історичне джерело // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2000, вип. 4, ч. 1. С. 197–213.

15. Пархоменко О. Урядові печатки періоду Гетьманщини // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 1999, вип. 3. С. 168–177.

16. Перкун В. Каталог печаток Галичини та Буковини ХІХ ст. з тек А.Шнейдера у Державному архіві в місті Краків // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2007, вип. 14. С. 398–409.

17. Перкун В. Сфрагістика // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008. С. 444–453.

Готуючись до заняття основну увагу необхідно звернути на підручник: “Перкун В. Сфрагістика // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та інші. Київ : Либідь, 2008. С. 444–453” (є в електронній бібліотеці університету) та статті Ігоря Ситого та Оксани Пархоменко, зазначені в переліку літератури для опрацювання. При підготовці першого питання семінарського заняття дайте визначення поняттю “сфрагістика”, розкрийте предмет та завдання цієї спеціальної історичної дисципліни, з'ясуйте коли і за яких обставин розпочалося формування сфрагістики як науки. Охарактеризуйте найгрунтовніші дослідження

українських та зарубіжних вчених присвячені печаткам та їх використанню.

При підготовці другого питання семінарського заняття з'ясуйте коли і за яких обставин у Київській державі розпочалося використання підвісних печаток. Охарактеризуйте характерні особливості княжих, церковних та приватних печаток.

При опрацюванні третього питання семінарського заняття спробуйте дати відповідь на запитання: коли вперше запорізьке козацтво почало засвідчувати документи печатками. Проаналізуйте зображення та написи на печатках українських козацьких гетьманів та з'ясуйте, яку інформацію вони дають досліднику для вивчення політичної історії XVI – XVIII ст.

При опрацюванні четвертого питання семінарського заняття дайте характеристику посадовим та приватним печаткам козацької старшини та рядового козацтва. При цьому зверніть увагу на хронологічні рамки використання та технологію виготовлення паперово-воскових та сургучевих печаток. Зверніть також увагу на українську міську сфрагістику XVII–XIX ст., опишіть найтипівіші зображення, вміщені на печатках українських міст зазначеного часового проміжку. Наведіть приклади. З'ясуйте значення печаток для дослідження суспільно-політичної, соціально-економічної та культурної історії XVII–XIX ст.

При опрацюванні п'ятого питання семінарського заняття зверніть увагу на вивчення печаток у рамках курсу “Вступ до історії” в контексті джерел (речових) до вивчення історії. Підготуйте презентацію для учнів про найцінніші нумізматичні та сфрагістичні пам'ятки українського походження.

ГЕОРТОЛОГІЯ

Основні поняття: геортологія, свято, церковно-релігійні свята, карнавальні свята, театралізовані свята, державні свята, професійні свята, родинні свята.

Проблеми для обговорення

1. Предмет, завдання, методи геортології та формування її як спеціальної історичної дисципліни в Україні.
2. Свято як унікальний соціокультурний феномен. Класифікація свят.
3. Свята українського народу.
4. Геортологія на уроках історії в середній школі.

Теми рефератів

1. Офіційні та неофіційні свята в сучасній Україні.

Література для опрацювання

1. Бутакова Є. Радянські фізкультурні та спортивні свята як об'єкт вивчення геортології: історико-джерелознавче дослідження на фотодокументах 20-х рр. ХХ ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2006, вип. 13, ч. 1. С. 194–213.
2. Геортологія в системі спеціальних історичних дисциплін: теорія, джерела та методи досліджень // Український історичний журнал, 2002, № 3. С. 34– 61.
3. Геортологія // Спеціальні історичні дисципліни: навч. посібник / За ред. В. Замлинського, М. Дмитрієнко. Київ: НМК ВО, 1992. С. 91–94.
4. Дмитрієнко М., Солонська Н. Геортологія // Спеціальні історичні дисципліни довідник : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008. С. 139–145.
5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 2 книгах. Київ, 1994. 185 с.
6. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи. Київ, 2017. 70 с.
7. Мокрогуз О.П. Усі уроки до курсу. Вступ до історії. Предопевтичний курс. 5 клас. Харків: Основа, 2013. 175 с.
8. Становлення та філософія радянських обрядів та свят: збірник наукових праць. Київ, 1983. 320 с.
9. Скуратівський В. Дідух. Свята українського народу. Київ, 1995. 300 с.

Готуючись до заняття основну увагу необхідно звернути на підручник: “Дмитрієнко М., Солонська Н. Геортологія // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008. С. 139–145” (є в електронній бібліотеці університету.) При підготовці першого питання семінарського заняття з’ясуйте предмет, об’єкт, завдання та джерела геортології як спеціальної історичної дисципліни. Зверніть увагу на найважливіші методи цієї наукової дисципліни та теоретичні питання геортології. З’ясуйте внесок у розвиток цієї дисципліни відомих дослідників свят П.Куліш, Б.Грінченка, І.Франка, О.Пчілки, М.Грушевського, Д.Ліхачова, В.Петрова тощо? Охарактеризуйте розвиток геортології як наукової дисципліни в Україні.

При підготовці другого питання семінарського заняття дайте відповідь на запитання: чому сучасні дослідники свято вважають унікальним соціокультурним феноменом. Охарактеризуйте особливості проведення свят в державах Стародавнього світу, в період Середньовіччя та в епоху Відродження, в новій та новітній час. При цьому зверніть увагу на найдавніші обрядові, офіційно-церковні, масові народні, карнавальні та театралізовані свята, офіційні радянські свята, сучасні презентації та масові заходи. В чому полягає естетика свята?

При опрацюванні третього питання семінарського заняття зробіть класифікація свят в сучасній Україні. При цьому охарактеризуйте особливості державних, професійних та неофіційних свят. В чому полягає специфіка святкування релігійних, господарсько-побутових, родинних та різних за походженням масових свят.

При підготовці четвертого питання семінарського заняття з’ясуйте особливості використання знань з геортології на уроках історії в школі. Охарактеризуйте поняття “свята” в рамках курсу “Вступ до історії” (аналіз фото Першотравневої демонстрації, як історичного джерела) та інших фото, де зображені ті чи інші свята. Проаналізуйте психологію та ідеологію різних за своїм походженням свят.

Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів

ЕПІГРАФІКА

Основні поняття: епіграфіка, епіграфічні джерела, берестяні грамоти, барельєфи.

Питання для самостійного опрацювання

1. Епіграфіка як спеціальна історична дисципліна, історія її виникнення та розвитку.
2. Епіграфічні пам'ятки з історії Стародавнього Сходу.
3. Епіграфічні джерела до вивчення історії Стародавньої Греції та Стародавнього Риму.
4. Епіграфіка Київської Русі.

Література для опрацювання

1. Виноградов Ю.Г. Зайцев Ю.П. Новый эпитафический памятник из Неаполя Скифского // Археология, 2003, № 1. С. 144–149.
2. Высоцкий С. А. Средневековые надписи Софии Киевской (По материалам граффити XI–XVII вв.). Київ: Наукова думка, 1976. 455 с.
3. Епіграфіка // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В.В.Томазов, М.Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008. С. 223–227.
4. Корнієнко В. Зображення зайця в Софійському соборі: матеріали до корпусу київських графіті // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірник наукових праць. Ч. 13. У двох частинах. Частина 1. 2006. С. 6–27.
5. Рыбаков Б.А. Русская эпитафика X–XIV вв. (состояние, возможности, задачи) // Из истории культуры Древней Руси. Москва, 1984. С. 34–58.
6. Спеціальні історичні дисципліни: Навч. посібник / За ред. В.О. Замлинського, М.Ф. Дмитрієнко. Київ: НМК ВО, 1992. С. 303–307.
7. Станко М.В. Декілька античних графіті з Тіри // Археология, 2003, № 3. С. 144–149.
8. Федорова Е.В. Латинские надписи: Учеб. пособие. Москва: изд-во Моск. ун-та, 1976. 280 с.

При підготовці першого питання дайте визначення поняттю “епіграфіка”, з'ясуйте коли епіграфіка почала розвиватися як спеціальна історична дисципліна. Назвіть українських, російських та західноєвропейських вчених, що зробили вагомий внесок у дослідження епіграфічних джерел впродовж XVIII – початку XX ст. Охарактеризуйте основні напрямки епіграфічних досліджень радянських та сучасних українських вчених, зверніть увагу на низку музейних установ, що зберігають та вивчають епіграфічні пам'ятки.

При підготовці другого питання проаналізуйте найвідоміші давньоєгипетські, вавілонські, асирійські, фінікійські, давньоєврейські епіграфічні пам'ятки, охарактеризуйте їхній зміст та значення для дослідження давніх рабовласницьких цивілізацій. Зверніть увагу на види писемності, якими написані найбільш знакові епіграфічні джерела з історії Стародавнього Сходу.

При підготовці третього питання проаналізуйте найвідоміші епіграфічні джерела Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Зверніть увагу на державно-правові документи, епіграфи, літературні твори, побутові записи, графіті, написи на предметах домашнього вжитку давньогрецького та давньоримського походження. В чому полягає їхнє значення при дослідженні історії Стародавньої Греції та Стародавнього Риму.

При підготовці четвертого питання розкрийте зміст епіграфічних пам'яток Києво-руської держави, зокрема, тих, що викарбувані на предметах домашнього вжитку, стінах, надгробних пам'ятниках тощо. При цьому особливу увагу зверніть на графіті Софії Київської, Кирилівської церкви, церкви св. Михаїла Видубецького тощо. З'ясуйте їхнє значення для дослідження історії Києво-руської держави.

ДИПЛОМАТИКА

Основні поняття: дипломатика, акт, формулярний аналіз, монограма, рюш, комма.

Питання самостійного опрацювання

1. Предмет, об'єкт та завдання дипломатики, її структура.
2. Історія розвитку дипломатики як наукової дисципліни.
3. Походження та функції актів.
4. Класифікація актів.
5. Особливості вивчення внутрішньої та зовнішньої форми актів.

Література для опрацювання

1. Дашкевич Я. Р. Стан і завдання української дипломатики // Третя республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Київ, 1968. С. 30–42.
2. Дипломатика // Спеціальні історичні дисципліни: Навч. посібник / За ред. В.О.Замлинського, М.Ф. Дмитрієнко. Київ: НКМ ВО, 1992. С.236–242.
3. Дипломатика // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.Н. Войцехівська (кер. авт.кол.), В.В.Томазов, М.Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008. С. 181–192.
4. Каштанов С.М. Русская дипломатика: учеб. пособие для вузов по спец. «История». Москва, 1988. 160 с.
5. Купчинський О.А. До питання про характеристику формуляра рукописних документів

Середньовіччя // Архіви України. 1974, № 6. С. 15–21.

6. Мицик Ю.А. Про видання “Українського жіночого дипломатарія доби Гетьманщини” // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2000, ч.5. С. 68–75.

7. Проценко Л.А. Актові книги як джерело до вивчення спеціальних історичних дисциплін // Історичні джерела та їх використання. Київ, 1964. С. 22–31.

При підготовці першого питання дайте визначення поняттю “дипломатика”, з’ясуйте об’єкт, предмет та завдання дипломатики. Щодо структури “дипломати”, то зверніть увагу на такі основні її складові: зовнішню форму акта, внутрішню форму акта та походження актів.

При підготовці другого питання охарактеризуйте передумови формування дипломати як наукової дисципліни. З’ясуйте коли термін “дипломатика” було запроваджено до наукового обігу. Назвіть західноєвропейських вчених, що зробили вагомий внесок у формування та становлення дипломатики як спеціальної історичної дисципліни впродовж XVII–XIX ст. Хто з російських вчених зробив вагомий внесок у розвиток цієї дисципліни? Окресліть основні етапи розвитку дипломатики в Україні впродовж XVIII–XXI ст. Назвіть наукові установи, що зробили та роблять вагомий внесок у справу дипломатичних досліджень в Україні.

При підготовці третього питання з’ясуйте, на які аспекти повинен звернути увагу дослідник даючи відповідь на питання про походження актів? Для чого здійснюється історико-юридичний, історико-географічний, історико-політичний, історико-економічний порівняльний аналіз актів з іншими документами? В чому полягає функція актових джерел? Охарактеризуйте концепцію чеського вченого І.Шебаніка щодо функційності актів.

При підготовці четвертого питання з’ясуйте основні підходи щодо класифікації актів. Які документи розуміють під поняттями “публічно-правові” та “приватноправові” акти? Як класифікують актові джерела західноєвропейські вчені? Охарактеризуйте схему класифікації актів феодалізму російського дослідника С.Каштанова.

При підготовці п’ятого питання спочатку зверніть увагу на аналіз зовнішньої форми актів як один із найважливіших методів дипломатики, особливо, на образотворчі елементи їхнього оформлення, зокрема, інвокацію, монограму, рюш, хрест, роту, комму та інші. Далі з’ясуйте який метод вважається передовим для вивчення внутрішньої форми актів з другої половини XIX ст. Назвіть вчених, що запровадили його до наукового обігу. В чому полягає суть формулярного методу? Охарактеризуйте структуру умовного формуляру.

ОНОМАСТИКА

Основні поняття: ономастика, топоніміка, етніміка антропоніміка, ім'я, форманти, прізвище.

Питання самостійного опрацювання

1. Предмет, завдання і методологія ономастики як спеціальної історичної дисципліни.
2. Особливості формування слов'янського антропомінікону.
3. Виникнення українських прізвищ.

Література для опрацювання

1. Актуальні питання антропоніміки: збірник матеріалів наукових читань пам'яті Ю.К. Редька / Від. ред. І.Ф.Єфименко. Київ, 2005. 210 с.
2. Герасимчук В.А., Нечипоренко А.Ф. Антропоніми: історія та сучасність: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2002. 198 с.
3. Масенко Л. Українські імена та прізвища. Київ, 1990. 243 с.
4. Ономастика // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В.В.Томазов, М.Ф. Дмитрієнко та інші. Київ: Либідь, 2008. С. 399–407.
5. Проблеми слов'янської ономастики: збірник наукових праць / За ред. С.М.Медвідь-Пахомова. Ужгород, 1999. 326 с.
6. Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. Київ, 1969. 392 с.
7. Скрипник Л., Дзятківська Н. Власні імена людей: словник-довідник. Київ, 1996. 380 с.
8. Слов'янська ономастика: збірник наукових праць на честь 70-річчя д-ра філол. наук, проф. П.П.Чучки / Редкол.: С.М.Медвідь та інші. Ужгород, 1998. 352 с.
9. Филиппов И. Ономастика // Введение в специальные исторические дисциплины: учебное пособие / Т.Гусарова, О.Дмитриева, И. Филиппов. Москва: Издательство Московского университета, 1990. С. 199–229.

При підготовці першого питання дайте визначення поняттю “ономастика”, з'ясуйте предмет та завдання її як спеціальної історичної дисципліни, зверніть увагу на основні етапи становлення ономастики як наукової дисципліни, методологію цієї дисципліни. Назвіть провідних зарубіжних та українських вчених, що працюють в цій галузі. Яким чином проходив процес формування антропонімічних систем сучасних народів світу?

При підготовці другого питання охарактеризуйте основні етапи становлення українського антропомінікону. Звідки беруть свій початок язичницькі християнські імена? Яку інформацію вони надають про світогляд наших предків? Охарактеризуйте походження імен руських князів. Як вплинуло прийняття християнства на слов'янський антропомінікон? З'ясуйте особливості походжень власних імен українців в XVI – початку XX ст., в радянський та сучасний період.

При підготовці третього питання дайте визначення поняттю “прізвище”, з'ясуйте

концепції дослідників щодо часу їх появи. Які відомості з цього приводу у документах XVIII–першої половини XIX ст.? Охарактеризуйте основні способи формування українських прізвищ. Дайте відповідь на запитання: коли в основному сформувалася сучасна українська антропомітрична система і, які фактори впливають на неї сьогодні.

МУЗЕЄЗНАВСТВО

Основні поняття: музеєзнавство, музей, музейні фонди, музейний предмет, музейна експозиція, музейна виставка, музейний експонат, музейна експедиція, музейний каталог, реставрація, консервація, збереження музейних фондів.

Проблеми для самостійного опрацювання

1. Предмет, завдання, методи та структура музеєзнавства. Формування музеєзнавства як спеціальної історичної дисципліни.
2. Основні соціальні функції музеїв.
3. Класифікація музеїв.
4. Поняття “зберігання музейних фондів”. Режим зберігання фондів.
5. Завдання реставрації і консервації музейних предметів.
6. Особливості зберігання музейних предметів у сховищах.
7. Особливості зберігання музейних предметів в експозиції. Проблеми організації відкритого зберігання фондів. Підготовка музейних фондів до транспортування.

Література для опрацювання

1. Аронець М., Арсенич П., Зуб'як П. Івано-Франківський краєзнавчий музей. Ужгород: Карпати, 1979. 96 с.
2. Вайдахер Ф. Загальна музеологія. Посібник. Львів: Літопис, 2005. 630 с.
3. Зеленчук І. Етномузей “Криворівня”. Верховина, 2000. 25 с.
4. Золоте кільце Південної Галичини. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. 40 с.
5. Марчук Г., Гайдич М. Літературно-меморіальний музей Леся Мартовича у селі Торговиця. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. 22 с.
6. Музееведение: музеи исторического профиля. Учебное пособие для вузов по специальности “История” / Под ред. Левыкина К. Москва: Высшая школа, 1988. 431 с.
7. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв / За ред. Великочого В. Івано-Франківськ: Плай, 2005. 64 с.
8. Полек В. Літературно-мистецькі місця Галича, Опілля і Бойківщини. Івано-Франківськ: Облполіграфвидав, 1989. 24 с.
9. Угорчак Ю., Гаврилів Б. Музей освіти Прикарпаття. Івано-Франківськ, 2007. 36 с.
10. Шляхтина Л. Основы музейного дела: теория и практика. Учебное пособие. Москва: Высшая школа, 2005. 183 с.
11. Юренева Т. Музееведение: учебник для высшей школы. Москва: Академический

проект, 2006. 560 с.

При підготовці першого питання з'ясуйте предмет, об'єкт та завдання музеєзнавства як спеціальної історичної дисципліни. Дайте визначення основним поняттям музеєзнавства: музей, музейний предмет, музейна експозиція, музейна виставка, музейна експедиція, музейний каталог. Охарактеризуйте процес формування музеєзнавства як спеціальної історичної дисципліни, зокрема, музейні колекції в державах Стародавнього світу, в епоху Середньовіччя та період Відродження; виникнення музеїв як спеціальних установ у XVI–XVII ст. та їх функціонування у XIX–XX ст.

При підготовці другого питання дайте характеристику основним функціям музеїв: науково-документальній, охоронній, дослідницькій, просвітньо-виховній та іншим.

При підготовці третього питання спочатку зверніть увагу на класифікація музейних установ за профільними групами. При цьому дайте визначення поняттям: історичний музей, художній музей, природно-історичний музей, літературний музей, комплексний музей. Далі необхідно зробити типологічний поділ музеїв за їх основним суспільним призначенням та дати характеристику таким типам музеїв: просвітнім, академічним, навчальним.

При опрацюванні четвертого питання дайте визначення поняттю “збереження музейних фондів”. Зверніть увагу на основні критерії зберігання музейних предметів: температурно-вологовий режим; вимоги до приміщень, де зберігаються музейні експонати; захист музейних фондів від механічних пошкоджень; збереження музейних фондів в екстремальних ситуаціях.

При опрацюванні п'ятого питання дайте визначення поняттям “консервація музейних предметів” та “реставрація музейних предметів”. Які функції в музеї виконує реставратор?

При підготовці шостого питання зверніть увагу на особливості зберігання музейних предметів у сховищах при комплексній та окремій системі їх зберігання. При цьому охарактеризуйте вимоги до належного зберігання одягу, предметів із дерева, кераміки та скла, металів, зображувальних та писемних джерел, магнітних стрічок тощо та належного обладнання фондосховищ.

При підготовці сьомого питання зверніть увагу на особливості зберігання музейних предметів у експозиціях. З якими проблемами стикаються реставратори та інші музейні працівники при організації відкритого зберігання фондів та підготовка музейних фондів до транспортування.

ЗБРОЄЗНАВСТВО

Основні поняття: зброєзнавство, зброя, холодна зброя, вогнепальна зброя, напівавтоматична зброя, автоматична зброя, магазин, бомба, куля, міна, граната, снаряд, кулемет, міномет, гранатомет, танк, авіаційні і глибинні бомби, торпеда, бойова авіація, хімічна зброя, ядерна зброя, ФАУ-2, міжконтинентальна балістична ракета, БМ-21 Град, САУ.

Проблеми для самостійного опрацювання

1. Зброя минулих часів як джерело до вивчення військової справи і воєн.
2. Холодна зброя: типи, класифікація, еволюція.
3. Вогнепальна зброя: типи, класифікація, еволюція.

Теми рефератів

1. Винахід та перша спроба застосування хімічної зброї.
2. Винахід та перша спроба застосування ядерної зброї.

Література для опрацювання

1. Греков В. Про роль кінноти та піхоти у військах Західної Європи та князівств Південно-Західної Русі X–XIII ст. // Воєнна історія, 2013, № 1. С. 42–46.
2. Гуцул В. Рицарі Данила Романовича. Рицарська зброя серед персонажів Галицько-Волинського літопису // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2009, вип. 16. С. 78–91.
3. Зброєзнавство // Спеціальні історичні дисципліни: Навчальний посібник / За ред. В. Замлинського, М. Дмитрієнко. Київ: НМК ВО, 1992. С. 233–236.
4. Каляндрук Т. Таємниці бойових мистецтв України. Львів: Піраміда, 2003. 288 с.
5. Макачук С. Зброя минулих часів як джерело до історії військової справи і воєн // Історичні неписемні джерела: Курс лекцій. Львів: ЛНУ, 2002. С. 87–104.
6. Микитишин В. Обладунки та озброєння українського лицаря XIV–XV // Народознавчі зошити, 2001, № 2. С. 38–42.
7. Озброєння та спорядження австрійської армії періоду Першої світової війни // Січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ ст.: збірник наукових праць / За редакцією Монолатія І.С. С. 220–224.
8. Сидоренко В. Козацька піхота та її озброєння під час визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. // Історичні джерела та їх використання, 1972, вип. 7. С. 161–169.
9. Славутич Є. Порохівниці – складова воєнного спорядження українських військ XVII–XVIII ст.: спроба класифікації // Історико-географічні дослідження в Україні, 2005, № 8. С. 100–128.
10. Скорич Л. Військова співпраця УНР і ЗУНР // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2006, вип. 11. С. 28–32.
11. Тоїчкін Д. Зразки козацької холодної зброї в музейних збірках: підвалини

зброєзнавчого дослідження // Пам'ятки України: історія та культура, 2007, № 2. С. 86–120.

12. Тоїчкін Д. Шаблі XVII–XVIII ст. у колекції Державного історичного музею імені Д.Яворницького: історико-зброєзнавчий аналіз // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2003, вип. 10, ч. 1. С. 334–343.

13. Тоїчкін Д. Шабля як об'єкт дослідження історичного зброєзнавства: еволюційний аспект // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2002, вип. 8–9, ч. 1. С. 78–107.

14. Попенко В. Холодное ружье. Энциклопедический словарь. А–Я. Москва: Астрель, 2006. 474 с.

15. Предметне озброєння // Історичне джерелознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. Київ: Либідь, 2017. С. 193–205.

16. Харук А.І. Військово-повітряні сили України в 1917–1920 рр. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2000. С. 280–283.

Опрацьовуючи тему основну увагу необхідно звернути на підручник: “Макарчук С. Зброя минулих часів як джерело до історії військової справи і воєн // Історичні неписемні джерела: Курс лекцій. Львів: ЛНУ, 2002. С. 87–104”. (є в електронній бібліотеці університету.) При підготовці першого питання з'ясуйте предмет та завдання зброєзнавства як спеціальної історичної дисципліни. Охарактеризуйте процес формування зброєзнавства як наукової дисципліни. Зверніть увагу на використанні зброї в первісному суспільстві, країнах Стародавнього Світу, в Середньовічній Європі, винайденні вогнепальної зброї в XII ст. Дайте характеристику так званої “захисної зброї”. Як вдосконалювалася вогнепальна зброя впродовж XIV–XX ст.? На яких факторах ґрунтується механізм дії хімічної та ядерної зброї.

При підготовці другого питання спочатку дайте визначення поняттю “холодна зброя”. Зверніть увагу на класифікацію основних типів холодної зброї. Охарактеризуйте специфіку використання та еволюцію ударної, колючої, рубаючої, механічно-метальної та інших типів холодної зброї.

При опрацюванні третього питання спочатку дайте визначення поняттю “вогнепальна зброя”. Зверніть увагу на класифікацію основних типів вогнепальної зброї. Охарактеризуйте специфіку використання та еволюцію ручної вогнепальної зброї, артилерії, бойової авіації, військово-морського флоту, ракетної зброї. В чому полягає небезпека використання так званої “захисної зброї” XX ст. – протипіхотних та протитанкових мін.

ІКОНОГРАФІЯ

Основні поняття: іконографія, зображувальні джерела, ікона, фреска, мозаїка, мініатюра, портрет, ілюстрація, гравюра, літографія, офорт, фотографія.

Проблеми для самостійного опрацювання

1. Становлення іконографії в Україні як спеціальної історичної дисципліни.
2. Типи історичних зображувальних джерел: мініатюра, гравюра, ікона та інші.
3. Портрет як історичне джерело.

Проблемні питання

1. У чому полягають геральдичні, сфрагістичні, нумізматичні, етнографічні особливості портретних зображень?
2. Назвіть основні напрями використання іконографічних джерел в історичних дослідженнях.

Література для опрацювання

1. Андронникова М.И. Об искусстве портрета. Москва, 1975.
2. Белецкий П.А. Украинская портретная живопись XVII–XVIII века. Ленинград, 1998.
3. Білецький П. Український портретний живопис XVI–XVIII ст. Київ, 1969.
4. Гариман Ш. Портрет Байди Вишневецького // Київ, 1992, № 9. С. 157.
5. Глинка В.М. К методике определения личностей, изображенных на портретах и датировки произведений искусства по форме одежды и орденом знакам // Геральдика. Материалы и исследования: Сборник научных трудов. Ленинград, 1983 С. 84–89.
6. Гординський С. Портрет // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. Т. 6. С. 2267–2270.
7. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. Т.1 – 10 (статті про відомих митців-портретистів).
8. Зображувальні джерела // Історичне джерелознавство / За ред. Я. С. Калакури. С. 245–276.
9. Косолапов В.А. Некоторые примеры использования историко-предметного метода при исследовании портретов // Геральдика. Материалы и исследования: Сборник научных трудов. Ленинград, 1983. С. 90–94.
10. Іваненко Г. Український портрет та герб у проектах гральних карт Георгія Нарбути (1917–1918 р.) // П'ята наукова геральдична конференція. Львів, 10–11 листопада 1995 р. Збірник тез і повідомлень. Львів, 1995. С. 31–34.
11. Макарчук С. Історичні неписемні джерела: курс лекцій. Львів: ЛНУ, 2002. С. 245–276.
12. Мацьків Т. Гравюра І.Мазепи з 1706 року // Український історик. 1966, № 2. С.101–103.
13. Іконографія // Спеціальні історичні дисципліни: Навчальний посібник / За ред. В.Замлинського, М.Дмитрієнко. Київ: НМК ВО, 1992. С.123–132.
14. Пуцко В., Сухорукова Н. Труменний портрет Іоанна Максимовича // Київська старовина, 1994, № 4. С. 101–103.
15. Степовик Д. Іконологія й іконографія. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2003. 290 с.

При підготовці першого питання з'ясуйте предмет, завдання та методи іконографії як спеціальної історичної дисципліни. Які види пам'яток образотворчого мистецтва є об'єктом її дослідження. Зверніть увагу на становлення іконографії як науки в Україні. Назвіть дослідників, які зробили вагомий внесок у її розвиток.

При опрацюванні другого питання поясніть походження терміну “мініатюра”. Опишіть мініатюри, вміщені у так званому Радзивилівському літописі та з'ясуйте їхнє значення для вивчення історії Києво-руської держави. Проаналізуйте мініатюри, зображені в “Історії українського війська” І.Крип'якевича, “Євангелії учительському”, що видане у Крилосі, подорожніх записках Василя Григоровича-Барського й інших писемних пам'ятках. В чому полягає їхнє джерелознавче значення?

Коли у книжковому мистецтві почали використовувати гравюру? Дайте визначення поняттям “ксинографія”, “офорт”. Поясніть чим відрізняється гравюра “глибокого” від гравюри “плоского” друку. Назвіть українських та зарубіжних художників, що працювали в цій сфері. Опишіть ілюстрації (гравюри) українських стародруків та з'ясуйте їх джерелознавче значення.

Зверніть увагу на характерні риси іконописання. Назвіть відомі Вам українські ікони, що мають важливе значення для дослідження нашої історії.

При підготовці третього питання з'ясуйте, коли виник портретний жанр та його роль у дослідженні минулого (іконографічними засобами). Охарактеризуйте перші надгробні портретні зображення, портрети в країнах Стародавнього світу, середньовічні портрети та портрет епохи Ренесансу. Зверніть увагу на український портретний живопис XII – початку XX ст., зокрема, зображення політичних, громадських та культурних діячів, козацько-старшинські та побутові портрети як джерело з української історії.

ІСТОРИЧНА КАРТОГРАФІЯ

Основні поняття: карта або мапа, топографічна карта, картограма, масштаб, координати, пантограф.

Проблеми для самостійного опрацювання

1. Основи вивчення карти.
2. Антична картографічна традиція.
3. Середньовічна картографія.

4. Україна у вітчизняній та зарубіжній картографії.

Література для опрацювання

1. Вавричин М., Дашкевич Я., Криштолович І. Україна на стародавніх картах (кінець XV – перша половина XVII ст.) Київ: Картографія, 2004. 201 с.
2. Алайнер А., Ларионова А., Чуркин В. Герхард Меркатор. Москва, 1962. 200 с.
3. Атлас географических открытий. Москва, 1959. 80 с.
4. Галкович Б. Картографічні джерела та їх застосування для вивчення історії України XVIII ст. // УІЖ, 1971, № 9. С. 138–145.
5. Іваньков П.О. Про хронологічні рамки історичних карт // УІЖ, 1978, № 6. С. 52– 57.
6. Постников А.В. Развитие картографии и вопросы использования старых карт. Москва, 1985. 150 с.
7. Сосса Р. Історія картографування території України. Київ: Либідь, 2007. 335 с.
8. Сосса Р. Стан і проблеми дослідження картографії України // Пам'ять століть. 2003, № 2. С. 127–131.
9. Салищев К.А. Картоведение. Москва, 1982. 280 с.
10. Чекин Л. Картография христианского средневековья VIII–XIII вв.: тексты, перевод, коммент. Москва: Восточная литература, 1999. 366 с.

При підготовці самостійної роботи варто використати як основний підручник “Сосса Р. Історія картографування території України. Київ: Либідь, 2007. – 335 с.”.

При опрацюванні першого питання дайте визначення поняттю “картографія”, з’ясуйте основні завдання картографії як наукової дисципліни, зверніть увагу на основні досягнення античної, середньовічної, нової та новітньої картографії та дослідників, що працювали в цій галузі знань на різних етапах розвитку людства. Зверніть увагу на основні наукові установи в Україні, що займаються питаннями картографування та новітні методи, які вони застосовують у своїй роботі.

При опрацюванні другого питання з’ясуйте ким вперше було доведено, що Земля круглої форми, хто ввів до наукового обігу лінію орієнтиру із заходу на схід, започаткував побудову й використання картографічних сіток, запровадив поняття “широта” і “довгота” тощо? Зверніть увагу на найбільш знакові дослідження у галузі античної картографії, зокрема, “Географію” Страбона, “Географію” Клавдія Птоломея та особливості римської картографічної традиції.

При підготовці третього питання охарактеризуйте основні тенденції розвитку середньовічної картографії. При цьому особливу увагу варто звернути на абстрактно-схоластичну картографію (монастирські карти) та морські карти – портолани. Проаналізуйте зображення карт, вміщених у праці А.Кальнофойського “Тератургіма” та в “Києво-Печерському патерику” різних редакцій.

При підготовці четвертого питання дайте відповідь на запитання: чи зображалася територія України на найдавніших античних, середньовічних та інших картографічних пам’ятках. Якщо так, то назвіть їх. Охарактеризуйте становлення і розвиток української

вітчизняної картографії у ХХ – ХХІ століттях. При цьому зверніть увагу на працю таких вчених як С.Рудницький, М.Кордуба, В.Кубійович, українських зарубіжних та інших дослідників, що були причетні до створення карт.

ІСТОРИЧНА ТОПОНІМІКА

Основні поняття: ономастика, антропоніміка, топоніміка, етноніміка, гідроніміка, географічні назви, топонімічний субстрат

Проблеми для самостійного опрацювання

1. Класифікація топонімів, характеристика їх окремих класів. Топонімічний субстрат.
2. Топоніми як джерело з історії України. Походження історичних назв українських етнічних земель.
3. Мікротопонімія. Характерні риси сучасної топоніміки України.
4. Методика збирання і обробки топонімічних матеріалів.

Проблемні питання

Що означають назви континентів (Євразія, Північна та Південна Америка, Африка, Австралія, Антарктида)?

Поясніть етимологію назв “Русь” та “Україна”.

Поясніть етимологію назв “Буковина”, “Волинь”, “Галичина”, “Закарпаття”, “Полісся”, “Слобожанщина”, “Таврія”.

Література для опрацювання

1. Агеева Р.А. Происхождение имен рек и озер. Москва, 1985. 144 с.
2. Введение в специальные исторические дисциплины. Москва, 1990. С. 215–225.
3. Гідронімічний атлас України. Київ, 1967.
4. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. Т. 1–10 (відповідні статті).
5. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. Київ, 1985.
6. Етимологічний словник української мови: у 7-ми томах. Київ, 1983–1989.
7. Заставний Ф. Українські етнічні землі. Львів, 1992.
8. Макарчук С. Історичні не писемні джерела: курс лекцій. Львів: ЛНУ, 2002. С. 136–141.
9. Нерознак В. Названия древнерусских городов. Москва, 1983.
10. Шаблій Ф. Географія України. Київ, 1996.

При підготовці першого питання спочатку необхідно звернути увагу на предмет та завдання історичної топоніміки. Класифікацію топонімів та характеристика їх окремих видів варто зробити на основі схеми запропонованої С.Макарчуком у навчальному

посібнику “Історичні не писемні джерела: курс лекцій”. Наведіть приклади назв населених пунктів, які походять від імен людей, прізвищ, прізвицьк; топонімів, що беруть початок від характеру чи особливостей місцевості, в якій розміщене поселення; назв, які є альтернативними до вищезгаданих з прикметниками: великий, малий, верхній, нижній, старий, новий тощо; топонімів, що відображають заняття засновників чи мешканців поселення; радянізованих штучних назв, наданих, як правило, на зміну попереднім, “невигідним” з ідейних чи інших міркувань; назв, що відображають етнічний склад засновників чи мешканців поселень; топонімів, що свідчать про зв'язок поселень з храмами та релігійними конфесіями; назви прихованого змісту. З'ясуйте роль топонімічного субстрату у формуванні назв міст і сіл на території України.

При підготовці другого питання в першу чергу зверніть увагу на різні версії трактування етноніму “Україна”. Поясніть виникнення і походження назв українських земель.

При підготовці третього питання заняття дайте визначення поняттю “мікротопонім”. Звідки як правило беруть походження назви полів, лук, урочищ, лісів, городищ. Охарактеризуйте мікротопоніми Вашого села або міста. З'ясуйте характерні риси сучасної топоніміки України.

При підготовці четвертого питання необхідно звернути увагу на особливості методика збирання і обробки топонімічних матеріалів, а саме на критичне ставлення до легенд; з'ясування етимологічного походження топонімів, лінгвістичний аналіз назв населених пунктів, дослідження формантів.

ФІЛАТЕЛІЯ

Основні поняття: філателія, марка, поштова марка, річна марка, морська марка, благодійна марка, ювілейна марка, конверт, штемпель.

Проблеми для самостійного опрацювання

1. Предмет і завдання філателії. Марка як історичне джерело.
2. Розвиток філателії в Україні.
3. Світові традиції філателії.

Проблемні питання

1. Які основні напрями використання філателістичних джерел в історичних дослідженнях ?

Література для опрацювання

1. Бишкевич Р. Начерк історії української філателії. Класичний період. Львів: Афіша. 223 с.
2. Бойко С. Поштова марка засвідчує існування держави Україна // Тижневик Галичини, 1999, 29 липня. С. 11.
3. Довбня В. Філателістична колекція юриста: історія держави і права України у поштових марках // Юридичний вісник України. 2002. 24 серпня. С. 4.
4. Джалогонія В. День рождження поштової марки // Ехо планети. 2008, № 1. С. 28–29.
5. Карлов Л. На марках – патріарх реформ в Китає // Азия и Африка сегодня, 2007, № 11. С. 80.
6. Карлов Л. Марки повсему свету // Международная жизнь. 2003. № 5. С. 154–160.
7. Логвин Ю. Один з символів держави – марка // Київ, 2000, № 9–10. С.181–186; № 11–12. С.177–181.
8. Лурье Ю. Марки Афганистана // Азия и Африка сегодня, 2008. № 1. С. 80.
9. Лурье Ю. Марки Индии // Азия и Африка сегодня, 2003, № 8. С. 80.
10. Лурье Ю. КНДР в зеркале марок // Азия и Африка сегодня. 2003. № 3. С. 80.
11. Малицький О. Огляд видань марок і пропам'ятних блоків Закордонного поштового Відділу Підпільної Пошти України // Визвольний шлях, 2007, № 7. С. 61–66.
12. Тесля О. Під прапором солідарності (Про радянську філателію) // Початкова школа, 1977. № 5. С. 35–39.
13. Філателія // Спеціальні історичні дисципліни: Навчальний посібник / За ред. В.Замлинського, М. Дмитрієнко. Київ: НМК ВО, 1992. С. 276–280.
14. Цвилюховський В. Бракованные марки – раритет (В Украине почтовые марки печатают почти 10 лет) // Сегодня. 2003. 4 ноября. С.4.
15. Чередниченко В. Патріотизм, державність і поштові марки // Голос України, 2002, 7 лютого. С. 15.
16. Шевченко О. Ще одна українська валюта: українські поштові марки // Пік, 2001, № 23. С. 54–55.

При підготовці першого питання з'ясуйте предмет та завдання філателії як спеціальної історичної дисципліни, час появи першої поштової марки та інших поштових реквізитів, їх практичне і джерелознавче значення. Хто вперше запровадив термін “філателія” до наукового обігу? З якою метою запроваджували до обігу морські, річні, залізничні, благодійні, пам'ятні та ювілейні марки? За яких обставин марки використовували як розмінні монети, на яких позначали номінал? Чому колекціонування знаків поштової оплати, є однією із найважливіших передумов розвитку філателії як науки?

При опрацюванні другого питання охарактеризуйте філателістичний рух на українських землях в складі Австро-Угорської та Російської імперій наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., під час Української революції 1917–1921 рр., у міжвоєнний період, радянський час та в незалежній Україні. При особливу увагу зверніть на використання марки-шагівки, як розмінного грошового знаку в УНР, виготовлення першої національної поштової марки в Українській державі, особливостей використання поштових марок в ЗУНР. Назвіть відомих Вам дослідників та колекціонерів українських

поштових реквізитів.

При підготовці третього питання з'ясуйте, коли вперше в світі з'явилися філателістичні асоціації і періодичні видання довкола яких об'єднувалися колекціонери-аматори та науковці. Як змінювався вигляд поштової марки впродовж XIX ст.? В чому полягають особливості використання поштових марок у XX–XIX ст.? Зверніть увагу на загальноприйняті та нетрадиційні способи відправлення листів, зокрема, шаровою, велосипедною, пневматичною, воєнно-польовою, спеціальною кільцевою поштою тощо.

ВЕКСИЛОЛОГІЯ

Основні поняття: прапор, знамено, полотнище, древко, навершник, штандарт, хоругва, бунчук.

Проблеми для самостійного опрацювання

1. Види прапорів та їх основні елементи.
2. Формування вексилології як наукової дисципліни.
3. Історія українського державного прапора.

Література для опрацювання

1. Гречило А. Вексилологія // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.Н. Войцехівська (кер. автор. колек.), В.В. Томазов, М.Ф. Дмитрієнко та ін. Київ: Либідь, 2008. С. 114–122.
2. Савчук Ю. Українське міське прапорництво в історичній перспективі (нотатки з архівних та музейних студій) // Український історичний журнал, 2000, вип. 1, ч. 1. С.214–260.
3. Сергійчук В. Національна символіка України. К, 1992.
4. Сокольський А. Національна символіка України. Запоріжжя, 1993.

При підготовці першого питання з'ясуйте суть поняття вексилологія; встановіть відмінність дефініцій “прапор” і “знамено” та охарактеризуйте основні структурні елементи знамена. З'ясуйте походження хоругви, бунчука, штандарту та здійсніть класифікацію знамен та прапорів за різними ознаками.

При підготовці другого питання розкрийте відомості про найдавніші приклади знамен та прапорів в різних країнах світу. З'ясуйте значення прапора в Середньовіччі, в період Нового часу та в сучасних реаліях. Охарактеризуйте писемні (“Книга пізнання”, атлас Карла V) та речові (відомі музейні пам'ятки) джерела вексилології. Коли і де термін вексилологія вперше було запроваджено до наукового обігу? З'ясуйте внесок українських вчених у вивчення у вивчення цієї спеціальної історичної дисципліни.

При підготовці третього питання охарактеризуйте знамена, що використовувалися в Київській та Галицько-Волинській державах, у Великому князівстві Литовському, Речі Посполитій та Російській імперії. Коли вперше було використано синьо-жовтий стяг? З'ясуйте особливості використання синьо-жовтого прапора під час революційних подій 1848–1849 рр., Української революції 1917–1921 рр. та в незалежній Україні. Коли вперше було використано червоний прапор? Охарактеризуйте прапорові символи УРСР та з'ясуйте, коли в сучасній Україні синьо-жовтий прапор Верховна Рада України затвердила як національний та державний?

ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ

Поточний контроль знань

Лекції передбачають системний і послідовний виклад навчального матеріалу. Відвідування лекцій студентами є обов'язковим.

Відвідування та активна участь студентів у роботі семінарських занять є обов'язковою умовою успішного складання курсу. Пропонуються наступні форми роботи на семінарських заняттях: виступ, опонування, рецензія, участь у дискусії. При цьому враховуватимуться лише логічно обґрунтовані виступи, альтернативна теза чи спростування поданої, а не фактична підтримка тези виступаючого, змістовне рецензування та коментар чи доповнення, що дійсно сприятиме розгляду проблеми.

Критерії оцінювання роботи студентів на семінарських заняттях

Підсумковий бал з навчальної дисципліни складається з **підсумкового семестрового балу, на основі якого виставляється залік.**

Упродовж семестру студент отримує бали за різні види робіт, які сумуються в підсумкові семестрові бали. **Підсумковий семестровий бал** складається з суми балів, отриманих студентом денної форми навчання за свою навчальну діяльність протягом семестру і дорівнює сумі **підсумкового балу за семінарські (практичні) заняття, на яких перевіряється і виконання індивідуального завдання у вигляді термінологічних словників (50 балів), комп'ютерного тестування (50 балів)** та в сукупності може складати максимум 100 балів.

При обчисленні підсумкового семестрового балу враховується:

Поточні оцінки успішності (5 – «відмінно», 4 – «добре», 3 – «задовільно», 2 – «незадовільно») – виставляються під час проведення семінарських занять;

Підсумкова оцінка за семінарські заняття виставляється студенту в кінці семестру за результатами роботи на семінарських заняттях і є середнім арифметичним (заокругленим до сотих) всіх отриманих оцінок за семінарські заняття. Отримані «незадовільні» оцінки враховуються при додаванні оцінок і входять у загальну кількість отриманих оцінок

Приклад обрахунку підсумкової оцінки за семінарські (практичні) заняття:

З навчальної дисципліни студент протягом семестру отримав 4, 4, 3. Підсумкова оцінка за семінарські заняття за семестр складає: $(4+4+3) : 3 = 3,66667 \approx 3,67$.

Підсумкова оцінка за поточний контроль – 50 балів (максимально)
оцінка «відмінно» – 50 балів

оцінка «добре» – 40 балів

оцінка «задовільно» – 25 балів

Поточний контроль проводиться на всіх видах аудиторних занять. Основне завдання поточного контролю – перевірка рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи. Основна мета поточного контролю – забезпечення зворотного зв'язку між науково-педагогічним працівником та студентами у процесі навчання, забезпечення управління навчальною мотивацією студентів. Інформація, одержана при поточному контролі, використовується як науково-педагогічним працівником для коригування методів і засобів навчання, так і студентами для планування самостійної роботи. Особливим видом поточного контролю є колоквиум. Поточний контроль може проводитись у формі усного опитування або письмового експрес-контролю на практичних заняттях та лекціях, у формі виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняття, перевірки знання термінології тощо. Результати поточного контролю враховуються при визначенні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Принципи оцінювання роботи студентів на семінарських заняттях

Оцінювання знань студентів на семінарських заняттях проводиться за 5-ти бальною шкалою. На занятті пропонується якісне оцінювання знань студентів шляхом виставлення балів від «1» до «5». Позначення «0» виставляється студентові за відмову від відповіді на занятті через невідповідність, що впливатиме на його підсумкову рейтингову оцінку в кінці семестру. Кожен студент зобов'язаний взяти участь не менше як на одній третині семінарських занять, проведених у групі впродовж семестру.

Пропущене заняття або негативну оцінку студент зобов'язаний «відпрацювати» у формі, визначеній викладачем. При цьому може виставлятися оцінка, а попередня не впливатиме на середній бал студента.

Завдання контролю знань студентів під час проведення семінарських занять зводяться до того, щоб:

- виявити обсяг, глибину і якість сприйняття (засвоєння) матеріалу, що вивчається;
- визначити недоліки у знаннях і намітити шляхи їх усунення;
- виявити ступінь відповідальності студентів і ставлення їх до роботи;
- стимулювати інтерес студентів до предмета і їх активність у пізнанні.

Контроль знань студентів під час проведення семінарських занять може відбуватись в наступних **формах**:

- детальний усний аналіз поставлених питань;
- вибіркоче усне опитування «з місця»;
- дискусійне обговорення питань;
- індивідуальне розв'язування практичних завдань, проблемних запитань чи завдань;
- фронтальне стандартизоване опитування за картками, тестами протягом 5–10 хв.;
- письмова (до 30 хв.) самостійна робота по варіантах тощо.

Критерії поточної оцінки

(«відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»)

Оцінка «п'ять» ставиться, якщо студент(ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти; відповідь чітка і завершена, у письмовій роботі не повинно бути помилок. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, вміє ставити під сумнів сталі принципи та ідеї. Знає історичну термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, відмінно орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії на основі досконалого знання теоретичних здобутків спеціальних історичних дисциплін, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Повною мірою володіє історичним критичним мисленням, аналізом писемних, речових та інших, що є об'єктом дослідження спеціальних історичних дисциплін. На прикладі, вивчення окремих спеціальних історичних вміє поєднати їхні частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати способи розв'язання сучасних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання із спеціальних історичних дисциплін в шкільну освіту; для розв'язання власних та суспільних проблем; будує переконливу аргументацію, рецензує відповіді ровесників. Вміє організовувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію історичних джерел завдяки вмілому застосуванню методів спеціальних історичних дисциплін (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб та мікроісторичних персонажів із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Може використати інноваційні технології, має синтетичне мислення. Бере активну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес- конференціях, формує аргументацію, базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності, бере на себе відповідальність; проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності; вміє долати труднощі, вдосконалює з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Використовує під час навчання історико-краєзнавчий матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в сучасному світі.

Оцінка «чотири» ставиться, якщо студент(ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен (на) щодо їх застосування на практиці; відповідь чітка і практично завершена, у письмовій роботі є незначні помилки. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Знає історичну термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, добре орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Достатньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати речові та

писемні джерела, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати певні способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання для розв'язання власних проблем; будує аргументацію на основі 2–3 доказів, може рецензувати відповіді ровесників. Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль мікроісторичного фактора в історії, однак не може розкрити внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Має певний рівень синтетичного мислення. Бере участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях, формує аргументацію (в аргументації зустрічаються окремі неточності), базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності; проводить самооцінку пізнавальної діяльності, вдосконалює з достатнім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Використовує під час навчання історико-краєзнавчий матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в сучасному світі.

Оцінка «три» ставиться, якщо у студента (ки) є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу (більше 50%), елементарні уміння і навички; не здатен (на) повною мірою використати знання, уміння і навички на практиці; відповідь не чітка і спрощена, у письмовій роботі є суттєві помилки. Ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, а просто перераховує. **По-середньо** знає історичну термінологію і володіє понятійним апаратом, задовільно орієнтується в історичній хронології, не достатньо володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Посередньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) по середньо оцінювати речові та писемні джерела, до кінця не здатен (на) інтегрувати знання із спеціальних історичних дисциплін в шкільну освіту. Не може переконливо аргументувати, рецензії відповідей ровесників поверхові. Вміє організовувати пошук історичних джерел, але не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику, але не може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. Бере пасивну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях; не застосовує оптимальну стратегію діяльності, не бере на себе відповідальність; не проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності. Мінімально використовує під час навчання історико-краєзнавчий матеріал. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в сучасному світі. Вдосконалює з посереднім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.

Оцінка «два» ставиться, якщо у студента (ки) елементарні знання фактичного матеріалу (до 25%), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; відповідь не змістовна і не доречна, у письмовій роботі є суттєві помилки (більше 75%). Не ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. **Практично не знає** історичну термінологію (до 25%),

незадовільно орієнтується в історичній хронології (до 25%), не володіє просторовою компетенцією; не вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Не володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не здатен (на) оцінювати використовувати знання із спеціальних історичних дисциплін в шкільній освіті. Відсутня об'єктивна і неупереджена аргументація, самооцінка і оцінка інших. Не вміє організовувати пошук історичних джерел, не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику на рівні переліку історичних постатей.

Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. У групових формах роботи тільки присутній (я) без особистої відповідальності, стратегії; не дотримується норм професійної етики, не виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей, не вдосконалює здобуті під час навчання компетенції.

Вимоги до письмової роботи

Підсумкове тестування оцінюється від 1 до 50 балів. Отриманий в результаті підсумкового тестування є складовою **підсумкового семестрового балу**.

Написання контрольної роботи є обов'язковим для виставлення підсумкової оцінки. У випадку, якщо студент з якихось причин не написав контрольної роботи, він вважається таким, що не виконав усіх видів робіт, що передбачаються навчальним планом за семестр з даної навчальної дисципліни.

Контрольна робота проводиться у вигляді письмового тестування. Мета контрольної роботи перевірити засвоєння студентами лекційного матеріалу. Кожен студент повинен через сайт дистанційного навчання університету отримувати 50 тестових завдань. Якщо 60–70 % правильних відповідей, то студент отримує оцінку «задовільно» (25 балів), 71–89 % – «добре» (40 балів), 90–100 % (50 балів) відмінно.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	Зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Рекомендована література

Базова

1. Бурков В. Фалеристика: Учебное пособие. Москва, 2000.
2. Вайдахер Ф. Загальна музеологія. Посібник. Львів: Літопис, 2005.
3. Войтович Л.В. Генеалогія династії Рюриковичів і Гедиміновичів. Київ, 1992.
4. Гавриленко В. Українська сфрагістика: питання предмета та історіографії. Київ: Наукова думка, 1977.
5. Герасименко Н. Стан вивчення метрології Київської Русі // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорій та методики. Збірник наукових праць. Київ, 2015, вип. 26–27. С. 315–326.
6. Історія грошей і банківництва: підручник / За загальною редакцією проф. Ревенчука С. Київ: Атіка, 2004.
7. Історичне джерелознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Я.С.Калакура (кер. авт. колективу) та ін. Київ: Либідь, 2017.
8. Зразок З. Сім скарбів з колекції мінц-кабінету київського університету св. Володимира // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорій та методики. Збірник наукових праць. Київ, 2015, вип. 26–27. С. 349–356.
9. Калакура Я.С. Інтегрована функція спеціальних історичних дисциплін // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорій та методики. Збірник наукових праць. Київ, 2015, вип. 26–27. С.407–420.
10. Комарницька З. Історія грошей: навчальний посібник для студентів вузів. Львів, 1998.
11. Климишин І.А. Актуальні проблеми календаря, хронології та пасхалії. Івано-Франківськ, 1999.
12. Кріль М. Основи палеографії. Львів, 1995.
13. Леонтьева Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины. Учеб. пособие. М.: Владос, 2000.
14. Макаруч С. Історичні не писемні джерела: курс лекцій. Львів: ЛНУ, 2002.
13. Мацюк О. Історія українського паперу. Львів, 1991.
14. Нагороди України: історія, факти, документи. У 3-х тт. / Табачник Д., Дмитрієнко М. та ін. Київ, 1996.
15. Райсер С.А. Русская палеография нового времени (Неография): учеб. пособие для студ. вузов спец. «История». М.: Высш. школа, 1982.
16. Сосса Р. Історія картографування території України. Київ: Либідь, 2007.
17. Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.Н. Войцехівська (кер. автор. колек.), В.В. Томазов, М.Ф. Дмитрієнко та ін. Київ: Либідь, 2008.
18. Спеціальні історичні дисципліни: Навч. посібник / За ред. В.О. Замлинського, М.Ф. Дмитрієнко. К.: НМК ВО, 1992.
19. Перехрест О. Історична хронологія: навчальний посібник для студентів історичних факультетів. Черкаси: ЦНТЕІ, 2004.
20. Попик В. Джерела з біографістики, родинної історії та генеалогії в глобальних інформаційних мережах // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорій та методики. Збірник наукових праць. Київ, 2015, вип. 26–27. С.97–112.
22. Тоїчкін Д. Шабля як об'єкт дослідження історичного зброєзнавства: еволюційний аспект // Український історичний журнал, 2002, вип. 8–9, ч. 1. С.78–107.
23. Тхоржевский Р. Отечественная бонистика: Учеб. пособие. К., 1988.
24. Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини. У двох книгах. Кн. 1. Київ: Либідь, 2004.
25. Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні. Львів: ЛНУ, 2003.
26. Шляхтина Л. Основы музейного дела: теория и практика. Учебное пособие. Москва: Высшая школа, 2005.
27. Шологон Л. І. Спеціальні історичні дисципліни. Навчально-методичний посібник для студентів другого курсу спеціальності «Середня освіта. Історія». Івано-Франківськ, 2017.

54 с.

28. Шуст Р. Нумізмати́ка: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. Навчальний посібник. Київ: Знання, 2007.

Допоміжна

1. Банкноти і монети України: Ілюстрований каталог / Додаток до журналу “Вісник Національного банку України” Київ, 2001.
2. Вавричин М., Дашкевич Я., Криштолович І. Україна на стародавніх картах (кінець XV – перша половина XVII ст.). Київ: Картографія, 2004.
3. Генеалогія династії Рюриковичів. Бібліографічний довідник. / Уклад. Войтович Л.В. Київ, 1990.
4. Гречило А., Савчук Ю. Герби міст України (XIV – першої половини XX ст.). Київ: Брама, 2001.
5. Гроші в Україні: факти і документи / Дмитрієнко М., Ющенко В. та ін. Київ, 1998.
6. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витoki, розвиток, проблеми. Львів, 2002.
7. Дедов І.Н., Федорак В.Ф. Основи допоміжних історичних дисциплін. Шкільний курс із використанням краєзнавчого матеріалу. Чернівці: Зелена Буковина, 2002.
8. Зубко А. Грошово-вагові системи в Київській Русі // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорій та методики. Збірник наукових праць. Київ, 2015, вип. 26–27. С.327–338
9. Климишин І. Наші календарні проблеми (тепер і 700 років тому). Івано-Франківськ, 2000.
10. Котляр М. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1981.
11. Козубовський Г.А. Про шляхи надходження празьких грошів до Східної Європи (XIV– XV ст.) // Український історичний журнал, 2012, вип. 5. С.39–51.
12. Краузе С.В. Монети та грошовий обіг Галичини. Коломия, 2000.
13. Кучеренко Э., Мошнягин Д. Нумизматика в школе. Москва: Просвещение, 1968.
14. Луців А. Державний герб України (домисли і дійсність). Тернопіль: Джура, 2003.
15. Лобко Н. Особливості класифікації генеалогічних джерел // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорій та методики. Збірник наукових праць. Київ, 2014, вип. 24. С.65–72.
16. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи. Київ, 2017. 70 с.
17. Мокрогуз О.П. Усі уроки до курсу. Вступ до історії. Пропедевтичний курс. 5 клас. Харків: Основа, 2013. 175 с.
18. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв / За ред. В. Великочого. Івано-Франківськ: Плай, 2005.
19. Панченко В. Міські та містечкові герби України. Київ: Просвіта, 2000.
20. Пархоменко О. Сфрагістичні пам'ятки як історичні джерела // Український історичний журнал, 2000, вип. 1, ч. 1. С.197–213.
21. Савчук Ю. Українське міське прапорництво в історичній перспективі (нотатки з архівних та музейних студій) // Український історичний журнал, 2000, вип. 1, ч. 1. С.214–260.
22. Сергійчук В. Національна символіка України. К, 1992.
23. Семотюк Я. Українські військові відзнаки: ордени, хрести, медалі та нашивки. Торонто, 1991.
24. Сокольський А. Національна символіка України. Запоріжжя, 1993.
25. Скуратівський В.Т. Місяцелік: український народний календар. К., 1992.
26. Степовик Д. Іконологія й іконографія. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2003.
27. Щепкин В.Н. Русская палеография. М.: Наука, 1967.
28. Янин В.Л. Я послал тебе бересту. М.: изд-во МГУ, 1975.

Інформаційні ресурси

1. archeos.org.ua
2. mon.gov. ua
3. resource.history.org.ua

Шологон Лілія Іванівна

**Спеціальні історичні дисципліни: методичний посібник для студентів
другого курсу Факультету історії, політології і
міжнародних відносин спеціальності “Середня освіта (Історія)”**

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

**УДК 371.214.114
ББК 74.580.263.1**